

ЄВГЕН ДМИТРИК

Товстаниські
нариси

ЄВГЕН ДМИТРИК

ПОВСТАНСЬКІ НАРИСИ

diasporiana.org.ua

Видання „Українського Самостійника”

Мюнхен

1951.

WISCONSIN STATE LIBRARY
491 Belmont Avenue
Winnipeg, Man. R2Y 0Z4

Поляглому в боях за волю України
Головному Командирові УПА сл. п.
генерал-хорунжому Тарасові Чуп-
ринці і всім борцям українського
революційно-визвольного руху при-
свячую цю збірку.

АВТОР

На стерні

Копи — короваями по полю. А плуг мереже золоту скатертину. Кладе чорні скиби космацьким стібом.

...Стерні... і копи... і лемеші...

За плугом газда. Ходить мов Пан-Біг по небу. Підкидає стерню. А сонце — наче стигла копа золотої пшениці на погідному лані неба. І тішиться газда до сонця і обраховує не свої вже копи, і кладе чорні скиби, і виорює лемешем сонце з землі. Дихає віддихом ораного поля.

— Було колись мое, а тепер колгоспне!.. Кара, кара Божа! — застогнав, як тварина, яку ріжуть. Чорний жаль злетів гайворонням на стерню і ходить за плугом. Жорстокий сум топче копитами душу газди, випускає кров із жил, лягає в ноги важким, залізним путом і регочеться щезником... Летить, летить гайвороння.

— А я оратиму, поки зремонтують трактора. Зняв газда з свого серця камінь і кинув між галіч. Знялася чорною хмарою і пливе в синю далечінь. І він уже радіє, мов дівчак, що йому дозволено гратися в калабані, де веселка твориться на бризках.

Наліг на чепіги.

— А його ремонтуватимуть з два тижні: хтось загвоздив! На сме..е..рть! Так йому й треба було! Бодай тому очі повилазили, хто вигадав оту кляту машину! На загибель газдам!

— Вйо, гніда! Вісьта, карий! Поорім! Щоб бува не призабули...Вйо...о..о! Хвилями, хвилями батогги...

А на закруті, де поле змучене пнеться під гору:
— Тпру..у..у! Стій!.. Не бачиш — хлоп лежить?! А то ще переорав би на двоє, як буряка!
Коні стали й скубуть стерню. Ласо. А газда

нахилився над чоловіком, що сірим каменем лежав під корчем.

— Ти, мой, чи не будеш з тих бандьорів, що беруться відірвати Україну від москаля! — торкнув пужалном під бік, начебто будив.

— Таки так! Партизан! Це тебе, бадічку, полоснув так здорово багнетом начальник участка? Цей п'янюга Мерзляков! Це він репетує на весь район, що бандьору заколов вчора в бою... А ти, орле підстрілений, заволікся на мою межу, щоб твоя кров скапала на мою ріллю і щоб цвіли червоні маки! Щоб твоя душа жайворонком літала нам моїм ланом і співала мені, старому, кучеряву пісню про те, як був я ґазда!

Прикляк на обидва коліна, поклавши крисаню на стерню.

— А я неписьменний і не вчитав у ґазетах і книжках — яка ця твоя Україна, але, бадічку, ця моя-не моя земляця пригорне тебе до себе, як мамка дитину, і сховає твої молоді кості, щоб той енкаведист Мерзляков, який тобі розпанахав бік, а мені забрав душу-землю, — щоб бува не знайшов тебе і не знущався над твоїм мертвим, білим тілом партизанським. А вітер голоситиме за тобою і співатиме при зорях тобі панахиду.

— Тпру..у! Стій, Ти, ненажеро колгоспна! Вискубеш усю стерню і задавишся з ласощів! — закричав ґазда (ба, ґазда?! колгоспник) до карого, що дерся на стерню.

Старий розіпняв вишивану кривавим узором сорочку на грудях вбитого і притулив своє вухо. Пильно слухає.

— Ще рухається життя в середині! Ще не вся душа скапала з кров'ю!

Скочив мов парубок у танці. Біжить, мчить, наче вихор до воза, де стоїть глечик з водою... Приніс.

— Оце тобі кров! Це вода з нашої землиці! Пий! — Скропив смагляве, молоде обличчя, змочив спрагли, порепані уста і влив життя до за-кляклого рота.

— Пий, орлику сизий, пий! І не лякайся: старий Дам'ян Сім'юк не з таких! Я не віддам тебе Мерзлякові! О, ні! Старий Дам'ян Сім'юк ще сам полосне різакон то го гаспида! А так полосне, що той заповзе просто чортові в зуби!... Пий!.. А ви, конята, глядіть, чи де біда не несе якогось свідка! Глядіть!... Пий, легінчику, пий! Я тебе так заховаю, що й сім дідьків не знайде. Я тебе виховаю, як коровця телятко! І ти далі відбиратимеш Україну від москаля! Пий!.. Я тобі зіллячка... Я тобі масті... Я тобі серце до рани кластиму! Пий, мій соколику, пий! А Бог життя заверне від могили, як схоче...

*

Кучерявий верх поклав свою тінь на копи і стерні. Холодним рядном обвив раненого стрільця.

Пан-Біг, наклавши повного воза золоті пшениці, повіз з небесного лану до своєї клуні.

А Дам'ян Сім'юк приліг грудьми до землі, де виорав повстанця. Ждав ночі. Цілував чорні скиби.

А конята гляділи, чи де біда не несе якогось свідка...

Його рятувало провидіння

Ми з ним ішли бульваром св. Михаїла... Ішли?.. Нас несло бурхливе людське річище. Він, що завжди був утіленням веселости, сьогодні був тільки тінню людини. Опустив безвільно руки і дав себе нести хвилям вуличної ріки. Зовсім не реагував на мої слова і я облишив говорити з ним. Все, що кричало, гуло, не існувало для нього. Ні гамір вулиці, ні блеск вітрин, ні крикливі світлини кінотеатрів, ні квітучі усмішки паризьких красунь! Навіть в його зеленкувато-синіх очах я не бачив нічого живого. На дні очей лежала чорна жалібна крепа...

Я був у подібному настрої. Все ж я пригадую хвилини, коли ми переходили одно перехрестя і пишна лімузина була б його схопила під себе і перенесла назавжди в інший світ. Я не можу сказати, чи це я відіпхнув його останньої секунди, чи ця красуня, що сиділа при кермі, ще вчасно натиснула гальми... Вона обдарувала нас докірливим, пишним поглядом і усмішкою. (А може це мені сьогодні так видається?) Однак він, я певний, не бачив цього. Він навіть не був свідомий тієї небезпеки, що так ненадійно була наскочила на нього.

Його розпука привернула мені дрібку свідомости і я взяв його за руку і провадив. Дав себе вести... Ми ішли...

Ні! Я не можу з стовідсотковою певністю твердити, що саме я схопив його за руку, що я його провадив. — Мій біль був такий самий! Може це він злучив наші руки?!

Я пригадую ще другий уривок часу. Це було на перехресті вулички Расін і бульвару. Він зупинився і я пристав. Його очі прилипли до бруку і я бачив у них плями, червоні плями крові отама на Петлюри. Вони багряніли, жевріли, були цілком живі!.. На них накладалися другі плями... свіжої крові!.. Це вони горіли рубінами, тремтіли червоними росинками. Надавали свіжости першим... Тільки ці другі не лежали на сірому чужому брукові, а на рідному чорноземі Білогорщі... Тільки ці ясніли червоним намистом на шовкових травинках біля брам рідного Львова...

Це тривало малий проміжок часу. Потім його очі загорілися вже вогнями. Я бачив в них теж свої очі і самі спалахи вогню в них... І ми далі ішли... Ішли, аж людське річище викинуло нас на беріг срібної Сени.

Він зім'яв листа, що приніс жахливу вістку, і кинув його в річку. Зів'ялохолодний вітрець підхопив його, пустотливо погрався і розстелив плаetchком на воді.

— Пливи! Пливи, жахлива вістка! Пливи чужою рікою! Пливи в широке бурхливе море, в далекий світ! Забери чужа ріко, наші суми! Забери!..

Ми дивилися довго-довго. Бачили, як на хвилях колихався зів'ялий папірець, наче човник-

іграшка. Він ховався за гривами хвиль, чесав, пестив їхні хребти, нарешті потонув, розплився в далі. Але біль вбивався чимраз дужче якорями в наші серця... Чимраз дужче, чимраз глибше. Я і він, ми чули, що ніхто його звідти не вирве, хіба разом з нашими серцями...

— Командир Тарас Чупринка загинув смертю героїв!

Це були перші слова мого друга. Ми сіли на сірому камені берега Сени і він почав говорити:

— Гм, Маріnellі!.. Що за іронія! Маріnellі врятував в 1944 році Командира з лабет Гестапо! Ще тоді люта смерть чигала на нього, готувались жахливі торттури... Лише Боже Провидіння зберегло Командира, щоб протягом років кривавої боротьби він створив одні з найсвітліших сторінок історії України!..

Замовк... А я побоявся перебити йому мовчанку, щоб не перестав цілком говорити. Важкий віддих попередив його дельші слова.

— Маріnellі... Це він так химерно себе прозвав, коли заангажувався на службу німецької абвери.*) Це була надзвичайно цікава і загадкова людина. До того часу він був працівником гестапо. Про нього ходили тоді чутки, що він шкодив теж українським підпільникам. Мені навіть говорено, що на нього був плянований атентат українськими революціонерами... Маріnellі!.. Я радше був би дав йому ім'я — Сфінкс. Справді нерозгадним був він тоді. Деякі друзі запевняли знову, що він, одначе, давав чималі прислуги для наших, подаючи своєчасно інформації про пляни гестапо.

---

*) Військова протирозвідка.

перестерігав декого перед арештуванням тощо... Мабуть, на інтервенцію сл. п. друга Модеста йому вдалося уникнути смертного вироку. Маріnellі ще мав здійснити чин, що на кілька років врятував життя командира Чупринки!..

Знову зупинка... Знову мовчанка... Він і я..... І навіть хвилі Сени не перебивають нам. А гамір міста переходив попри нас, ніби нас і не було... Десь поринав у річці...

— Сфінкс-Маріnellі ще до війни мав якесь відношення до підпілля. Еге ж! Був навіть арештований поляками і сидів в тюрмі...

... А моя думка про нього сьогодні?

— Це тип людини, що впала якимсь чином між триби гестапівської машини. Вона мусіла йому поторощити хребет. А він думав, що зможе вийти з цілим хребтом. Він хотів вийти з цілим хребтом. Хотів перехитрити гестапо...

Коли я з ним познайомився, це була вже тільки фотознімка цієї людини з польської тюрми. Хребет був переламаний, але не зламаний ще. В душі рештки совісти вели завзяту боротьбу з залюбленим в собі „я” Маріnellі, з тим „я”, що йому імпонувала ворожа пістоля, гестапівська вказка, гроші... гроші, а над усе спроможність володіти... За ціну?... Саме за цю ціну підняли недобитки совісти кривавий змаг. Гестапо вимагало заплати кров'ю українських революціонерів! Тоді в темній, здавалося, душі Маріnellі з'явилася ясна тріщина, тоді залишки совісти Маріnellі брали верх над його „Я”: він вирішив вирватися з поміж поліщаток гестапівської машини... І вирвався. Він кидався на всі боки, він просив, бла-

гав... Я бачив навіть, як цілував руки мужчин, щоб тільки допомогти йому. Все ж про цього Марінеल्ली провідник СБ сл. п. друг Михайло в той час говорив:

„Щоб я міг його розкусити, треба було б мені стратити пів року дорогоцінного часу. В кожному випадкові це людина, що, коли вже не віддалася цілковито ворогові, то в майбутньому це зробить!”
...Ще два слова про Марінеल्ली: був він дуже, справді дуже спритний і винахідливий (тюрма дала, завдяки співв'язням революціонерам, університетське знання). А фантазія його конкурувала з манією переслідування. От саме ці прикмети робили з Марінеल्ली великого контррозвідчика. Так було і в цьому випадкові...

...Так! Може воно і дещо дивне!..

Мій друг знову перервав своє оповідання. Я був злий на нього, бо ж саме уривав у найцікавішому місці. Подруге мені здавалося, що забагато уваги присвячує особі Марінеल्ली, тоді, коли мене цікавив той згаданий його чин. Звичайно, я мовчав і ждав. Його погляд ліг ясним промінням на хвилі річки і поплав ген... ген. Як би шукав ще за зіжмаканим листом.

Тоді продовжував:

— П'яте березня 1950 р!.. Тоді також був березень. А може вже квітень? Не пригадую... Ні, таки березень 1944 р. На вулицях Львова стояв примхливий ранок. Підпирав газові ліхтарні... бродив провулками. Марінеल्ली стежив за членом шпигунської сітки. Цей зайшов до кам'яниці на одному з провулків вул. Пелчинської. Марінеल्ली оглянув обережно вхід, затамив число і перейшов

на другий бік вулиці, щоб вигідно сховатися в котрійсь брамі.

...Але двоє мужчин... он цих на розі!..

Ні Марінееллі вже не входить до брами... Йому здавалося, що цей нижчий моргнув до того другого, що тримає „файочку” в зубах. Марінееллі зробив глупкувату міну... перейшов вда рази безлюдним провулком...

— Так!— вирішив. Фантазія змалювала картину: — Тут міститься шпигунський центр, а тих двоє пильнують її. Певно завважили, як Марінееллі стежив за тим, що ввійшов і як оглядав вхід. Цей нижчий, ось, встромив руку до кишені. Тут манія переслідування закінчила те, чого не встигла закінчити фантазія.

Марінееллі з поспіхом виприснув з провулку, відбезпечивши в кишені невідступного „вальтера”. Затримав таксі... Мчить...

До його централі надто далеко! Ближче до станції ГФП**), де працюють два знайомі українці, брати Г...

За п'ять хвилин на місці. Вистрибує... Короткими словами, ковтаючи віддих, розказує історію, в яку сам вірить.

Хвилину пізніше дві вантажні машини, набиті вщерть озброєними вояками, швидко котяться в напрямі вул. Пелчинської. Між воякими брати Г... теж в мундурах... і Марінееллі, що вже на площадці скидає свій цивільний одяг і вдягає військовий... Провулок оточено з двох боків. Марінееллі вистрибнув ще на повному бігу машини. Першим

**) Таємна військова поліція, часами була жорстокіша, ніж гестапо.

став біля тих двох, що преспокійно підпирали брами.

— Генде гох! — з усіх боків спрямовані цівки вояцьких автоматів, підносять руки переляканих типків... Короткий обшук... Марінееллі витягає з їхніх кишень по пістолі і держаками тих же пістолів нокаутує обох...

Забирають закривавлених на авта і з поспіхом вертаються на станицю... Це все блискавично!.. Всі задоволені: Марінееллі, брати Г... і вояки... Започинається привітання: б'ють всі чим попало і куди попало. Обидва протестують зболілим криком. Серед вояцької лайки, прокльонів Марінееллі, стогонів битих проноситься:

„Вір зінд фон Гестапо!”

Хтось справді витряс із їхніх кишень довідки працівників гестапо. Марінееллі з обуренням заперечує, що ці довідки зфальшовані, що ці обидва — це шпигуни і стежили за ним тоді, коли він ішов за третім шпигуном... і б'є обох ще завзятіше.

Ті випльовують з кров'ю слова, доказують, що вони зовсім не мали на увазі особи Марінееллі, що вони вже два тижні стежать за командиром УПА Чупринкою... Світляні кільця закрутилися з шаленою швидкістю в очах Марінееллі і ще швидше відриваються і ясною спіралею вкручуються в очі обох агентів. З Марінееллі діялося щось несамовитого. Він кричав, ричав „Непра-авда-а!” Йому вторували брати Г... В ту хвилину всі три не були агентами німецької Абвери і ГФП. Десь з тамтого світу вернулися до них на секунду їхні душі... Вони стояли в німецьких мун-

дурах перед шпигунами гестапо, що стежили за командиром Чупринкою. Шість залізних п'ястуків витрясали з остовпілих агентів всі вістки, дорогоцінні інформації. Дещо збентежений шеф станиці став їх розривати. Тоді побиті шпигуни розказали все до подробиць. Протягом двох тижнів вони були на сліді командира Чупринки. Він заходив часто до третьої кам'яниці побіч, де Марінееллі запровадив свого шпигуна. Заходив до дому пані К... Стежили за командиром на доручення шефа гестапівської розвідки фон Папе і гестапівського бонци Мюлера. Ще два дні і Чупринка попав би в гестапівську засідку, тільки на п'ять секунд вийшов скоріше, як звичайно... Зараз йдеться гестапо, щоб ідучи за Чупринкою, попасти на слід інших членів його штабу. Схоплення командира заплановано на днях! Обидва додали також, що вже одержали від своїх шефів по 100.000 золотих нагороди кожний, а обіцяно їм золоті гори...

— Гут! — стверджує вже спокійний Марінееллі. Оглядає їхні виказки. Один із них українець, другий — поляк.

Шеф іде до телефону, дзвонить до централі гестапо. Сам Папе потверджує, що все до йоти правда. Тепер перепрошують побитих за прикре непорозуміння, віддають папери і пістолі і навіть відвозять назад автом.

А Марінееллі? Цей розбивається по цілому Львові, щоб спіймати когось з організації. Кидався, як шалений... Зустрінув мене (він догадувався, що я можу мати зв'язки з підпіллям). Признаюся, що ця його історія видавалася мені тоді дуже

фантастична і мало правдоподібна. Але Марінееллі, що сидів тоді передо мною розбитий, згорблений, не був той Марінееллі з Гестапо і Абвери, але той з польської тюрми! Він мене просив, благав: „Ідіть і повідоміть, бо ж кожна хвилина дорогоцінна!” І я пішов, хоч не вірив йому. І повідомив. Мабуть, Марінееллі боявся, що я не повідомлю і шукав ще інших доріг... і знайшов.

Другого дня на велике мое здивування повідомлено мене, що командир Тарас Чупринка справді заходив часто в той час до дому пані К. Тоді щойно наче довбня впала на мою голову, я усвідомив собі небезпеку, що висіла над нашим Командиром. Я бачив, як закривавлені кігті гакенкройца вбивалися в його вояцьке тіло. ...Це березень 1944 р. Тоді Боже Провидіння знайшло дорогу, щоб попередити Командира... Дивні шляхи і дивні зарядження Божого Провидіння!..

Мій друг скінчив... Я відчув, що він вже нічого не додасть сам. Його зіниці були спокійні. В них я спостеріг блакить неба, що так рідко буває ясне над Парижем. Все ж я наважився поставити йому єдине питання:

— Що ж сталося з Марінееллі?

— Це був чин найкращий в його житті! Його розбита, розторощена совість піднялася тоді на вершини, як рідко коли буває... Однак, провідник Махайло сказав теж правду: хребет Марінееллі нарешті зламався. Його схопили зубаті коліщатка другої жахливої машини: це ті, що на своєму чолі поставили замість гакенкройца криваву п'ятикутню зірку, вбили дорешти його совість!..

Я не допитував більше.

— Дивні шляхи і дивні зарядження Божого Провидіння! — Це нашим серцям шепотів зів'яло-холодний вітрець слова потіхи...

Над Парижем стояло ясне небо, що рідко коли буває. Але сум, біль, чорна розпука стискали серця... Чимраз дужче... чимраз глибше... Їх ніхто не вирве, хіба з нашими серцями!..

Марунин Чугайстер

Коли Маруна сходила з верха, заступила їй дорогу буря. Грім рубав ялиці і клав впоперек плаю. А гострі блиски проколювали небо і ламалися на четверо. А з нього цідилися срібними лентами потоки дощу. Коливалися на вітрові, як бинди на дівці, що пірвала в танці. Буря вівкала, наче відьма.

Маруна втулила своє тільце, що пахло свіжим потом, м'ятою і кукурічками в щілину між виверти. Була частинкою стихії. А вітер, обернувшись об ялиці, хапав її за волосся і одіж і тягнув на дощ... А той цілував їй личко і живими вужиками залазив за шию, скоботав набряклі юністю перса.

Тоді напроти неї вийшов чугайстер... І диво: грав на флюярі і підстрибував у танці.

— Ти нявка?

— Ба, я хрещена дівка і твоя сила мене не йметься!

Чугайстер засміявся, як сміються потоки в верховині під час бурі і той сміх поклався в обійми Маруні.

— Ба, ти не чугайстер, ти будеш з тих, що жи-

вуть у ведмежій гаврі або в орлиному гнізді і чиниш смерть москалям.

Чугайстер стояв, грав на флюярі і свій зір поклав в Марунині очі. А її уста розквітли рожею.
— Твоя сила мене ймилася! Я нявка.

Буря танцювала дикий танець. Вхопивши вихор з рамена, топтала дерева, мов стебла. З неба стріляли на неї з гармат, кололи золотими списами, лили відрами воду; а вона реготалася і верещала, як п'яна баба.

Ось так Маруна пізналася з повстанцем, що жив у ведмежій гаврі. Вона прип'яла своє серце йому на груди й закосичила своє чоло його незабудьками.

А коли знесилена до краю буря втопилася в потоці, що лютим змієм стрибає з самого верха і ніс на своїй кучерявій гриві виверти, довбушеві каменюки і чорну хмару, Маруну відводив у діл бадьорий спів чугайстрової флюяри. А зорі клалися їй під ноги. Вона йшла небом.

*

Це від тоді Маруна любить бурю. А як на небі появляться на баских конях їздці, що везуть на космацькому килимі хмар цю гульвісу верховини, Маруна влітає в коси незабудьки, кладе в вишивану хустину малай і бриндзю і пнеться під верх. Змагається з легінем — вихром. А їй назустріч біжить спів чугайстрової сопілки, хапає її в обійми і несе метеликом д'гори проти вітру.

Тоді Маруна лягає на моховій постелі в ведмежій гаврі і слухає, як бурею товчеться чугайстрове серце.

— Це ти мислиш, як москаля звоювати?!

— Це воно, твоє серце б'ється орлом, щоб летіти! Щоб ширяти високо, високо, понад бурями! Це в твоїх очах родиться блискавка! Це вона злетить золотими мечами на спини тих, що нам загаяють полонини в колгоспи?!

— Ти чугайстер, а я твоя нявка. Ти мені роздер серце на двоє і я конаю в твоїх обіймах.

Трималася судорожно його кучерів, стримуючи віддих і кладучи намисто сліз на його груди. А він співав жадібно цілунки її уст. Гасив спрагу любови.

*

Котрогось дня буря спинила Маруну на півдорозі. І спів флюяри не вибіг назустріч і не схопив її за стан і не поніс, наче квіт вишні, д'горі. Марунині очі плакали дощем, а вихор хапав за волосся і тягнув її над прірву.

*

Там під верхом хижа. Мов опеньок під пеньчком. А дим снується плаєм, а шибки моргають каганцем. Там стара ворожка. Там кіт чорним каблучком на печі. Там остання надія Маруни.

— Слава Йсусу!

— Навіки слава, дівче!

Маруна держить розірване серце в долонях і просить:

— Бабусю, душко, я вам малаю, я вам бриндзю, я вам калачика! Я вам рублячків прискладала! Осьде! Бабусю, серденько, скажіть! Чи живий, чи здоровий, чи гратиме ще мені на сопілці? Чи може, бабусю?! Ох! Доле ж моя нещасная! А мо... бабусю, москалі вбили? Скажіть, котрий?! То я

йому ласичкою горло перегризу, то я йому гадюкою в серце в'юся! А може, бабусечко, забили в диби і в підвал кинули? І пхають шпильки в біле тіло?! І рвуть кучері?! Скажіть, скажіть!... Я горлицею полечу, я крилом розіб'ю віконце, я йому в дзьобуку водиці принесу! Я цілуватиму його рани!... Скажіть, скажіть!

Маруна обіймає бабі ноги, а вона мовчить і дивиться смертю перед себе.

— Ти, дівче, в мене не перша і ще по тобі прийде багато. Сідай і слухай!

Бабині слова падають, як важка сокира, і перетинають останні нитки надії. З них ллється кров. Маруна наче ввійшла в образ... Застигла, як свічка. Баба бере закопчений глечик, кладе в нього зілля, пахучі трави, березової кори, букового листа, і цвіт папороті, і любимене, і незабудьки. Лле якісь пахощі і вивар з щувару і свячену воду.

А вуглячки жевріють, ятряться, наче рана в серці Маруни. Із глечика підносяться кучерявою биндою чари. Обвиваються рушником бабі довкола шиї, закривають серпанком лице, завивають голову в білий тюрбан. Кладуть бесіду в бабині уста.

І баба говорить:

— Я бачу. Ти була як нявка, а він чугайстер. Ти йому носила малай і бриндзю, а він грав тобі на флюярі...

— Кажіть, бабусю, кажіть — Маруна зійшла з образу і сіла бабі в ногах. А кіт пускає бісики на світ, а вони бігають по хаті, а він ще муркоче. А каганець лизав-злизував темінь і, змучений, згас.

— Я бачу його.

Марунина душа припала до бабиних уст.

— А біля нього дру-у-га!

Марунина душа впала бабі білим рантухом на коліна. Біль схопив уста і ними говорить:

— Любаска, бабусю?

— Це та, що забирає від дівок у верховині легінів. А вони йдуть за нею, йдуть... А вона така, як малюють на образцях: у вінку із золотої пшениці і синіх волошок, а бинди граються на вітрі, а сорочка вишивана червоними нитками, замоченими в крові легінів. А побіч неї сім бань золотих і святі, Божі хрести на них. А там — велике вогняне сонце і три золоті зуби на ньому! На тому середньому хрест... А вона встромила руку в те сонце і каже легіням: „Йдіть!” І вони йдуть, мов ріки під час бурі верхами пливають! І між ними твій чугайстер. Іде і на сопілці грає...

...А тобі з нею не міряться... її закон перший, а твій другий. Такий як у всіх дівок на полонинах і верхах.

— Я, бабусю, її законіві корюся. Я знаю: вона перша. Його серце ціле для неї. А для мене, якби було у нього друге, було б мое.

— Коли б було десять у нього, то всі віддав би їй дівче! Бо він із тих, що плекаються в ведмежій гаврі і орлинім гнізді.

Баба сиділа над глечиком і вдихала чари. Вуглячки вже погасли і ще тільки жевріли в очах кота. Він вже стояв на її рамені і ще дужче гнув чорний каблучок. Їжив шерсть. Муркотів свій „отченаш”.

Маруна взяла своє розірване серце в долоні і

притулила до грудей. І пішла. А там, куди вона ступала, гасли зорі.

✱

А тоді, коли буря вівкає, як відьма, а громи рубають ялиці, а блискавки прорізують небо, і ломляться на четверо, і срібні бинди дощу гойдаються на вітрі, — нявка тулить своє пахуче болем тільце в щілини між виверти. Кладе свої волошки на плай. Жде, чи не з'явиться чугайстер і чи не гратиме їй на флюярі?!

А ти, земле, пий!

Сорока кременем по шклі, на буковій гілці:

— Слухайте, новина вам!

А білка, відірвавши від ротика шишку, розкошлатила хвостик, глядить, слухає... А вкінці:

— Звичайно, плітки!.. А все ж цікаво!..

І, з гілки на гілку, топче хвилясту стежечку по деревах... Скаче каблучком у повітрі і тягне смерекову найжену гіллячку за собою... І лучить прірву між деревами... А вони, розгойдуючи віти, жбурляють її легенько, мов м'ячик, і вже другі простягають свої зелені рамена, і хапають її в обійми. І вона відіб'ється і пливе, наче човник-лушпинка по зелених хвилях... І ще довго потім переливається ця зелена хвиля по кучерявих чубах.

А старий чабан злий, що його випереджено. Помавав пужалном за білкою. Закляв.

— Це згадавши старість...

Затирає сліди на мохові, наче лис хвостом по снігові...

Побіг...

А ще дятел коле сокирою сосну:

— Так... Так... Так...

— Оце вам штахвета... Тху! Смерека б тебе втяла!..

От, старість: біжиш, робиш боками, як жидівська кобила перед окописком. — А тут діло!.. Важне! — моргнув закислим оком, сплюнув.

— А це вам ще кличка: „Хто на магурі топірець гострить?“, — це мое.

А то-то ваше: „Довбуш, як до Дзвінки іде!“.

А потім якісь рахунки. Ага: „Дванадцять рази дев'ять“. — То на то, аби ви сконтролювали, чи я той самий Охрім, чабан, що сорок років пасу вівці в полонині, і збираю зілля, і відшіптую слабість всяку від людей і худоби. Казали, — біжи і занеси, і абись в порожню розсипався, — то мушиш занести!.. І я побіг, як легінь, до дівки і Вам приношу... Набрал повні груди пахучого повітря.

—Тху! Там такого гвалту наробили ті більшітники!.. Здовж шляху від району, аж до Турки, аж туди, де малярська границя колись по-панськи лежала. По лісі, по верхах і дебрах... Всю дичину нагнали...

Сам полковник з Дрогобича наглядав, чи добре справуються. — Це з тих, що носять синій обрuch на шапці і таку звізду, як німці черепа і костомахи носили.

Він сам, той полковник, штрикав довгим дротом в землю і кричав на тих інших, щоб добре шукали.— Оце вам додаток до штахвети!..

— Тоді скінчив. Командир читав штахвету... А він скинув подертото бриля і тримав у руках і стояв мовчки, як в церкві на Євангелії... А по

обличчях легінів пробігла хвилию усмішка-радість і крайкою оперезала небо між верхами...

*

Вечір... Замаений черемхою, жасмином і цвітом вишні, зійшов по-парубоцьки в дебру... Схопив

чорнобриву нічку за стан... і потяг д'горі. Поклав на Магурі горілиць... Безсоромно... І сам ляг біля неї...

Місяць. Зорі. І вівці чомусь не на полонині, а по небі отарами.

А в хорунжого Олекси серце наче жайворонок в клітці... Кидається по всіх усядах. Вистукує секунди.

І ще десь соловій, як кожного вечора, виспівує любці оперу...

— Пішли!

Яром в'ється стежечка. Гадюкою. А там ніби душі легінів Довбуша несуть в серцях наказ командира... Собі ж гадюкою... Ніхто не дихає... Нічия нога не торкне землі. — Це Олекса і його повстанці...

— Командир наказав, а ви всі слухали: треба отим делегатам, що приїхали з Москви на контролю наших районів, перетяти шлях!

— От так-о! — ніж блиснув місяцем на горлянці.

— Ой, великі ж то большевицькі достойники! Із самого Кремля післані! — Це хорунжий своїм легіням, як їх тіла створили одно, лежачи, закутавшись в зелений килим трав і пахучого зілля.

— А коли вони повернуться мертвими в Москву, то Кремль скреготатиме зубами, як коло в млині, мелячи не овес, а ріль...

— Хай вдруге не шле своїх делегатів до наших хиж і колиб на оглядини! — Слова його пливли з гарячим віддихом і залітали орлами в серце кожного легіня і лягали в їх широкі, мужицькі долоні держакон ножа...

— І так станеться, як командир велів!

— І так станеться, як командир велів! — пов-

торили вони за ним. Так, ніби один голос шепотом говорив.

... І хорунжий залюбки слухає, як кров повстанців пульсує бойовим ритмом, а їх серця, як одне, б'ють на сполох.

А легіні слухають, як кипить його кров тим, чим гаряча була їхня, і як його серце кличе їх.

А вітер гойдається на кучерявих чубах дубів, ніби грається. Ніч моргає золотими очима. Реґочеться плюскотом потоків...

*

Тут розділилися: старший вістун Кременьчук попровадив невеличку групку між Головецьке і Гвіздець.

А там залягли в багні, при самому шляхові. Водять з-поза кущів маленькими очима автоматів. Вздовж дороги.

І ждуть...

Колись тут виводились болотянники. І затиало було мавок в багно. А вогнянні язички сходили на болоті то тут, то там палаючим цвітом. Блудили. Зводили прохожих з шляху. — Це блуд, найстарший з болотянників, виставляв свого вогняного язика з болота...

*

Олекса, зібравши решту, повів смерті назустріч. Біля шляху самого райцентру Стрілки.

А там, де стояли большевицькі застави, він наче вовкулака зміняв свій вид. Перекидався в тінь... І заміняв своїх легінів в тінь. Тихо, навшпиньки, наче рисі... готові вмить все до скоку, просувалися...

Дорогою їздили червоні стежі. Наче їжаки наставляли гострі багнети в сторону лісу.

А Олекса вже вужем повз між кущами.

Це сам Бог, садячи ліс, зумисне погубив їх біля шляху.

Олекса благословив Сотворителя, клав хреста на грудях... А за ним хлопці. І благословили ще нічку за те, що кожному кинула на рамена темну шинелю.

Попригулювались до землиці, мов діти до грудей неньки, голублячись. А очима перегородили шлях.

— Тепер, місяцю, світи! — наказує в думці чарівник Олекса.

Місяць слухається. Золотими мечами пробив хмари і за хвилину сам вплив наверх... Завис над дорогою округлим щитом. Кованим золотом.

— Хай бачу я, як шляхом пливе, блискуче большевицьке життя... Тягне соки з наших верхів і полонин...

— А це я, хорунжий Олекса, перетну йому в цьому місці. Так мені, Боже, помагай!

— Хай скапує трохи ворожої крові! Земля хоче пити... Її уста порепали зі спраги...

*

Хвилини довгими роками волочаться по битій дорозі! Нудно...

Нарешті витягли з челюстей ночі дві вантажні автомашини.

Тоді Олекса наказав душам покинути тіла і ждати знаку.

Поїхала одна машина... Наче потвора. Хрюка-

ючи і колячи великими червоними очима темінь. На площадці музика і спецбоївка МВД. Найкращих 30 з Дрогобича.

Їй вслід суне друга. Немов великий їжак. Наїжена густо багнетами.

А там, як баский кінь, випливала, мов з-під землі, розкішна лімузина.

На пишних оксамитових сидженнях розляглися череваті делегати... А в тих, що в мундирах, у кожного на грудях колекція орденів...

Ох, пишні у них мрії сиділи на колінах, і обіймали за товсті шиї, коли хорунжий* Олекса потяг за курок.

Тоді дощем посипались зорі. Рясно. Це ракета, експльодуючи, рвала темінь на шматки. За нею друга і третя... Зранена ніч верещала з болю... З її чорної, пошматованої, подертої киреї відривалися зірки-іскри і пливли каскадами, каскадами... Падали на землю і гинули на шляху.

Тоді всі кущі наче духи стріляли з автоматів по лімузині.

Вона заревла і, як поранений кінь, стала дибки. А потім, викидаючи передсмертні вогні крізь ніздрі, скотилася в рів.

*

— Оце вам, кремлівські делегати, привітання від турчанського, старо-самбірського і стрілковського районів!

— А ти, земле, пий кров ворожу! Пий! Бо це неабияк!..

— А ви, темні хмари, несіть світові крилату вістку, що Українські Повстанці ще в 49-ому ро-

ці б'ють большевика!.. І там, де молоді корчі зеленими джерелами виприскують з землі, вони родяться, як гриби!..

— А ти, ясен місяцю, неси в своїм дзеркалі образ нашого бою до неба... Хай бачать святі велике діло!..

Хорунжий Олекса казав вдарити і по останній вантажній машині... І вона зіскочила в рів і за хвилину конала серед стогону.

Передні дві, перелякані несподіваним чудом, утікають, не озираючись, мов зайці, до району...

А Олекса, вивівши легінів на верх, дививсь, як трьома шляхами сунули сталеві черепахи і вітрили за ним. Це танки.

А він і його легіні втягали в груди дим, що двома кучерявими стрічками п'явся за ними під верх. Це догоряли машини.

А земля пила, пила кров ворожу...

Це говорить кров...

А дерева, схопившись за віти, виводять кривий танець. Це молоді. Старі дуби і осики похитують старечими чубами. Їм в такт. Згадали юність.

На скатерті неба лежить коровай. Липневий день, впившись, розлігся між травами на полонині. Горілиць. Він навіть не здригнувся, як йому за спиною автомати втяли марша. І дерева не припинили свого танцю, хоч кулі шершенями жалють по конарах, віттях, листю.

З хаців вистрибнув олень. Став на полонині. Здивовано кинув поглядом по людях, що лежали сховані між кущами. Грали весільної. Це музики.

Втягнув широкими ніздрями запах свіжої крові і диму. Його зір зіткнувся з синіми очима дівчини, що лежала у вояцькому одінню попереду всіх.

— Привіт тобі, князю карпатських лісів! Будь мені за свата на моему весіллі! — Це молода. А її автомат промовив весільну бесіду ворогам, що наступали. А олень поніс королівську корону верхами... Бій вмер, як днина під нічку...

Бояри впровадили на полонину недобитків. Їх

захопили живими. Так велів командир. А те, що він велить, виконується.

— Вітайте гостей, хоч вороги! ... Це я, — Чічка, провідник куща, хлопці звать мене просто: командир Чічка, дочка старого дяка он із цього села, що за горою. Отого, що рік тому ти, московське пузо, казав розстріляти тут на цій полонині, під он-тою ялицею (торкнула автоматом череватого майора НКВД). За те тільки, що він любив свою Верховину і ненавидів вас клятих. Ось його могила! Без хреста. Бо ви казали зняти. Тепер я велю розстріляти тебе, бо ти москвин-загарбник, бо ти большевик, бо ти ворог України. І кажу покласти тебе в могилі йому в ногах, щоб душа старого дяка раділа, зустрівши твою з осиковим колосом в чолі.

Хлопці поставили череватого майора під ялицею, де розстріляно старого дяка. Він не пручався, бо знав закон боротьби України з Москвою.

— Поставте також тих трьох, що залишилися. Ні, цього молодика з кислим молоком на губах лишіть. Це старший лейтенант Морозенко. Землячок! Гній Москви! Це мій жених: це він заприсяга мене схопити живою і за волосся заволокти до району. З ним я сама... поженяхаюся!

— Я хочу вмерти разом з ними! За Сталіна! За родіну!

— Ні, тобі судилося ще пожити!

Він втопив свій ненависний зір на дні синього неба очей Чічки. Вона усміхнулася, як дівчина до парубка:

— Ти ж мій жених!

А три вороги стояли під ялицею і дивилися
смерті в вічі. Кричали:

— Хай живе Сталін і родіна!

А коли смерть виконала наказ командира Чічки і клала їх, як зрубані дуби під ялицею, старший лейтенант Морозенко вирвався хлопцям, що

його держали і кинувся між них і цівки автоматів, щоб вмерти разом з ними.

Автомати вмовкли і йому не судилося вмерти. Він впав з розпачем на замлю і стогнав, як зранений олень.

— Встань і ходи! Ти мій жених! А ті залишуться тут. Їм хлопці висиплять могилу в ногах дякової. На дяковій поставлять березового хреста, бо це прапор України. А на їх вб'ють осикового кола, як колись вбивали на могилах опирів і відьом, бо це прапор півночі. Він встав і пішов, бо не міг не виконати наказу командира Чічки. Побіч ішла вона, стелила шлях синіми незабудками. Спереду них, з боків і ззаду були повстанці. Несли автомати, десятизарядки і свіжі рани і велику радість у серці.

А дерева, обнявшись вітами, виводили кривий танець. А сонце лежало короваем на сусідньому версі.

*

За ними женеться погоня. Приїхали аж з області. Наче великий, сірий давун обмотався довкола верхів. І душить, давить. В Морозенковому серці соловій звив гніздечко. Співає.

— Ти не тішся, бо твоїми очима глядить вже не твоя душа, а лукава смерть! Але в твоїх жилах кров мого народу. Ти зрадник! Слухай, заки вмереш, моєї пропаганди.

— Я не радію, надіючись на визволення, але тішуся, що смерть моїх товаришів-героїв буде скоро пімщена і я радо вмру, знаючи це.

— Ти дурний і замотиличений сталінським бленням, що ще змалку заморочило тобі розум і

наклало полуду на очі. Слухай! Оце я командир Чічка, дочка сільського дядка, проста дівка, як усі дівки по верхах і полонинах. Не вчена, бо до шкіл не посилали, а казали пасти вівці. Тепер я вже вмію читати і виводити літери, бо навчилася в підпіллі, бо ж я кущовий і треба писати звіти. Я тобі казатиму, а ти кожне моє слово клади собі в серце, а воно тобі здійматиме полуду з очей і стиратиме сталінське бляення з ума і куля з мого нагана складе поцілунок на твоїм чолі. Отой пузатий і ті три, що там в ямі під ялицею — не товариші тобі. Бо ти українець, а вони москалі. Це каже тобі моя кров. А вона від старого дядка, а його кров і моя і твоя — це кров мого народу. А крові нашої не мішатися з жадною!

Він слухав і не перебивав. Повстанці пнулися під верх, відстрілювалися густо. Чічка давала накази, сікла з автомата і говорила:

— Ти яничар, а там у тих пузатих — багато таких, як ти, яничарів. Вони такими руками, як твої, розкидають наше гніздо, в якому і ти виплекався.

А крук крукові ока не видовбе й до свого гнізда навіть орла не впустить. А ти, крук, видовбуєш очі крукам братам і помагаєш супам в гнізді наших предків, виводити їх драпіжних випортків. Без тебе і без таких, як ти, оця сарана, що он-де лявіною пнеться під верх, гризла б тундру на Сибірі... і ніколи не толочила б наших святих полонин. А тут паслися б спокійно вівці, а легіні трембітали б пісню, яку трембітали їх діди і їх дідів діди, ще коли сонце перший раз розчісувало своє золоте волосся, збудившись на Магурі. А до них

виходили б дівки-мавки. А наші газди плекали б вівса і садили б бараболю та били б бриндзю. А наші мами родили б по чотирнадцятеро і сімнадцятеро дітей, співаючи їм колисанок про Довбуша і його легінів. А Пан-Біг сидів би в церкві на престолі і не затулював би вух, коли йому правлять Службу, викривлюючи святі слова по-московськи.

Оце тобі моя пропаганда, а ти слухай і ховай кожне слівце у серці, щоб всі пішли з тобою в могилу. А тоді, коли наша свята земля викине твої кості з нутра і в них плодитимуться ящірки і гаддя, бо ти яничар, вони, оці мої слова, зійдуть барвінком і завінчають твій череп, бо ти мій жєних.

Морозенко слухав і дивився на Чічку. Він не чув бою, що дряпався на ліктях і повз на череві під верх. Він бачив Чічку, але це не була вона. Це була його совість. Така гарна, як Чічка. Вона прийшла до нього, як дівка до легіня. Тоді між ним і нею стали ті, що їх розстріляно сьогодні під ялицею. І вони відкинули на хвилину її від нього.

— Не правда твоя, хоч ти командир Чічка! А правда моя! А правда моїх товаришів, що склали за неї голови! А правда моєї партії большевиків! Правда цілого Радянського Союзу і батька народів Сталіна. І не яничар я, а сталінець. Це мої груди прикрасив орден червоного прапора!

Тоді на рамені Чічки сперлася погорда і глянула на Морозенка. Він стрепенувся, бо пізнав знов свою совість...

Бій зупинився під верхом, де повстанці, зайнявши становища, поставили мур вогню. Большевицька лявіна котилася під верх, як котиться

вниз снігова і зупинялася під муром. За цим першим повстанці клали другий мур, а цеглинами його були їхні тіла. Вони клалися один на другому і вмирали. Мур ріс.

Тепер Морозенко пив очима жахливу картину бою. Він бачив, як зустрілися два світи. Бачив, як жорстоко торощили собі груди. Ось один — його напер, натиснув і другий, — Чіччин падає, тріщать йому в'язи. Ось-ось розчавлять його. Схопився, відпер і регочеться оливом. Ось його знов летить, наче велика розжарена, округла маса, червона-червона, як кров і поглинає все. Ось-ось Чіччин пірне, втопиться в ньому, як малий метеор... і сліду по ньому не залишиться...

Морозенко чув, що той жорстокий бій ввійшов в його нутро. Торощив все, вивертав його душу. Витрясав з неї те, чим він жив, дихав довгі роки. Десь з-за закамарків пам'яті вилізли присипані пилом забуття слова матері: „Молися сину!” (Це ще молодим повторяла йому). Як з того Чіччиного світу.

Здрігнувся, немов би хто приклав розпечене залізо до голого тіла. — Ні...! — здавив совість за горлянку і вона впала зранена йому до ніг.

Чічка командувала боем і, здавалося, вже не звертала уваги на Морозенка! Біля неї впав стрілець і, вмираючи, ще сік з автомата, а там другий, третій. Смерть ішла від стрільця, до стрільця і, як любка, в'язала кожному червону китайку.

„Чому вони гинуть?! Чому стільки крові?!” Морозенко стояв на грані двох світів. Стояв осамітнений, опустивши руки.

„Котрий його?” — Не втік. В ногах лежала

розбита совість. Здавалося, доходила. Ще трималася судорожно здеревілими руками його за коліна. В її очах жевріли криваві сльози.

— Це та сама кров, що кругом...

...Повстанський мур тріщав, стогнав...

— Здавайся! — Як останню надію кидали салдати повстанцям у вічі, жбурляючи гранати.

— Чічка, рятуйся! — Це ж божевілля! Дивися ж, скільки крові! Ти ж загинеш і ніхто не залишиться з вас живими. Чічка, рятуйся, здайся. Я тебе захищу... Послухай мене. ... — Наче зпросоння просив, благав Морозенко... А мур тріщав, падав.

— Це ти послухай, але не мене, а бесіди крові. Це вона, моя кров, кров дяка і тих братів — повстанців і цілого народу, це вона, кров, говорить тобі: твоя правда московська, а моя правда українська! І хоч згинуть мільйони — вона переможе!

Ці слова впливали вже з кров'ю, що свіжим джерелом вдарила з уст Чічки. Вона схилила голівку і поклала Морозенкові на груди. З її рук випав автомат і, падаючи, попав в руки Морозенкові.

— Чічка, зажди! Не відходь! Чічка, послухай! Чічка, чи чуєш?! Твоя правда — моя. Моя правда — українська! Чічка, чуєш?!

Серії з його автомата відкинули остовпілих енкаведистів... Він сік, косив, як легінь полонину.

— Чічка! Твоя правда — моя! Слухай! Чічка! — Однією рукою тулив її до своїх грудей, а другою клав ворогів свого народу... Він чув, як на його грудях лопотів малиновий прапор Чіччиної крові.

А коли потік енкаведистів ввілявся між трупи повстанців, їх здивовані очі побачили Морозенка, що лежав біля Чічки, а на його грудях жевріли два, як один, малинові прапори: Чіччин і його... А на кривавих устах Чічки гралася переможна усмішка...

...А дерева, схопившись за віти, виводили кривий танець. Це молоді. Старі дуби і осики хитали чубами. Їм в такт. А на небі, там де був коровай, горіла кров.

Останний наступ

(Сл. пам'яти Провідника Миколи Арсенича)

— Пане Адлер, для Вас сьогодні особливе завдання! Пан майор тільки на Вас покладає всю надію! — при цих словах вручив мені лейтенант Е..., Фронтафклерунгскомандо 305*), плян наступу на УПА в трикутнику Львів-Миколаїв-Бібрка.

Короткий погляд на плян і мислі збігали з швидкістю світла: навже ж підступ?... Хіба ж аж таке довір'я до мене?!

Не зраджуючи ні тіні схвилювання, студіюю плян...

— Завдання ясне! Йдеться...

— Йдеться про те, що його можете виконати тільки Ви! — перериває лейтенант, — йдеться про те, що сьогодні маємо п'ятницю, наступ в середу, а в штабі про розташування „банд УПА” тільки ось ці інформації, що в цьому пляні.

Чутливість моїх змислів зростає вдесятеро... Вуху напружено ловить кожний звук слів лейтенанта. Захоплення іскриться в моїх очах, кожний рух, усмішка, порухи губ зраджують тільки відданість і готовість виконати кожне завдання па-

*) Станиця фронтової розвідки.

на майора... Підсвідомість краще за мене характеризує моє обличчя, володіє моїми рухами, а то й піддає слова й готові відповіді. Чую як таємні електричні струмки пробігають нервами.

Лейтенант продовжує: — Наша команда дістала це важке, але надзвичайно важливе завдання до розв'язання. Ви мусите до трьох днів ствердити наскільки ці інформації, подані в пляні, відповідають дійсності, подати кількість бандитських відділів, їхнє розташування, числовий стан кожного озброєння тощо... Від цього залежить успіх „айнзатцу“!

Мої зап'ятки говорять за мене:

— „Яволь!“

— Звичайно, Вам треба буде негайно поїхати в терен, zagrożений бандами!

— Наказ!... Я радо візьмуся за це діло!.. — Це „радо“ сказане так, що не могло збудити найменшої підозри. Ба, навпаки — навіть в очах мого співпрацівника, українця з Києва, що зачув дещо з нашої розмови, я вичитав докірливе: „Невже ж?! Невже ж ти віддаси ворогові інформації про рідних братів?“ — І щось прикре на одну тисячну секунди схопило в зморщки шкіру на моєму чолі.

Безумовно це прикро, лишати в такому жакливому сумніві друга.

— Що ж, друже! Тавро зрадника на ціле життя — це нічого супроти цих цінних вісток, що я несу їх в рідний ліс.

✱

Пів години пізніше на конспіративній квартирі здаю звіт своєму зверхникові... Ще кілька хви-

лин і його сталевий кінь жене вихром в ліс... Я маю ждати до вечора його повороту.

Увечері коротка зустріч.

В штабі УПА прийнято з захопленням вістку про наступ на УПА

— Будуть хлопці мати маневри!

Обговорюємо з зверхником плян дальшої дії: мені треба їхати в „загрожений” терен — мушу мати дійсний підклад до звідомлення— легенду для фронтауфклерунгскомандо 305, що мені його виготовлять в штабі СБ ОУН, мушу і туди сам поїхати, щоб особисто скласти звіт провідникові Михайлові...*) Це ж одна з найкращих хвилин в житті... здійсниться завтра: стану на-струнко перед цим великим чоловіком.

*

Чарівний ранок. Ми в дорозі. Наша автомашина, мов моторовий човен, пливе морем ланів...

Місько вмикає радіоприймач... Вояцький марш несеться вдаль.

Біля мене в авті крайовий референт СБ — він представить мене провідникові Михайлові...

Говоримо...

Пливе машина, а з нею час. Перед нами, як на долоні, „Давідуф” — остання польська твердиня. Тут скупчилось кілька тисяч озброєних польських утікачів з довколишніх сіл. Німці дивились крізь пальці на цю „твердиню”, їм було надзвичайно вигідно мати такого союзника в поляках проти УПА і ОУН. Коли який нерозважний ук-

*) Михайло — організаційне псевдо тодішнього головного шефа СБ, сл. п. друга Миколи Арсенича.

раїнець, хто б це не був — чоловік, жінка чи дитина, — наблизився заблизько до „Давідуфа”, „відважні” „боювки” негайно ж показували своє знання... Звичайно, така нерозважність коштувала дуже дорого: живим ніхто не вертався з тортур і допитів у льохах „Давідува”.

Треба ж було німцям давати вістки про УПА — ОУН!...

Наш шлях веде через це гніздо шершенів... Їдемо... Ми не звикли їздити бічними дорогами. Ну, і нам треба роздобути „язика”!...

В селі спокій. Ніщо не зраджує, що село живе іншим життям... Здається, що обійдеться без жодної пригоди. Тільки здивовані погляди перетинають шлях нашого воза.

Це так до середини села, а тут солоденьким голосом:

— Гальт! Кто едзі? — просять нас зупинитися. Ще заки здержався мотор, я вискакую в гурт парубків.

— Честь! Єстем з немецкего вивяду! — підозра, що її викликав в очах парубків мій зовнішній вигляд (цивільний одяг, машинова пістоля і гранати) негайно при цих словах уступає місце прихильній усмішці.

Все ж страх перед „бандитами” з ОУН наказує полякам бути надзвичайно обережними: — Панове вибачон! Але тераз таке часи, же нікому обцему не вежисен! Прошем паньске папери. — відзивається русявий молодець, тикаючи мені під ніс документ фавмана**) гестапо.

Показую свої військові папери і наказ коман-

**) Муж довір'я.

дира СД, що його вручив мені при від'їзді лейтенант Е. Це навипадок, коли б мені довелося покористуватися, в цій важливій поїздки, також з допомоги гестапо.)

Звичайно, враження надзвичайне: молодець, з хвилюванням перепрошуючи, пхає мені свою долоню...

Тут приступаю зразу до діла. Вияснюю, що йдеться мені про інформації про розташування „бандитів з УПА” у близьких лісах тощо...

Інформації посипались, як з мішка, так, що ми обоє з другом П. ледве встигаємо записати.

Місько робить вітер серед гурту, що росте-росте. Підмальовує, як пристало, на мешканця Личакова..., робить з мене „поляка з познаньського” колишнього польського поручника. Витягнув цілий лексикон своїх личаківських висловів, щоб висказати свої почування до „гайдамацько-бандерівського кубла”... Захоплення росте, збільшується... дівчата просять згасити спрагу, подають „подсметане”...

Мимохідь порівнюю здобуті вістки з тими, що в німецькому пляні: ідентичність незаперечна!... Виявляється, що давидовці мають своїх розвідників в середовищі УПА — це дві жінки, римокатолички, що вийшли заміж за „русінуф” з сусіднього села. Вони з іншими жінками цього села носять їсти „бандитам” до лісу...

Прощаємось... Нас супроводжують до кордонів села... дають поради, як оминати „бандитів”, висловлюють щирі побоювання... просять заїхати колинебудь в гості.

— Нех жие Давідуф! — кричить Місько і ці-

лим газом вискакує вперед... Ціле щастя, бо сміх, що вирвався спонтанно з наших уст з Міськовим „нех жие”, загубився в стукоті толоків.

А давидівські дівчата ще довго, довго махають нам на прощання хустинками. — Вони ще довго згадуватимуть „симпатичних родакуф” на німецькій службі, — кидаю вітрові, що пливе в їхню сторону...

— А найбільше ці дві римо-католички з сусіднього села! — додає Місько.

*

Ми вже в обіймах лісового леготу. Невеликий гай усміхається до нас зеленню.

— Граничний стовп, — сміється Місько. Напис „Банденгефар***”) переверненої таблиці кричить, що тут ворожа нога не ходить...

*

Приходять думки:

„Не розумію! Нерозгаданий сфінкс!... Як німецька армія саме тоді, коли большевицька повінь заливає вже Західню Україну, робить наступ на УПА!?”

*

Мотор регочеться, в'їхавши в спалене село... Кругом димарі, наче нафтові шиби... Збожеволілий кіт, мабуть, єдина жива істота, сидить на доорозі і кидає бісиками на залізну потвору, що суне, суне на нього...

Мотор гавкнув трубкою, кіт нагадав Бровка,

***) Таблиця з німецьким написом „Небезпека банд” — визначали межі упівських володінь.

порскнув, наставив лапки і скаче в лопухи між згарища.

Знову лісок. Віддихаємо вільним повітрям. І знову спалене село... і ліс...

*

В'їжджаємо на подвір'я „лігеншафту". За хвилину відрекомендовуюсь управителеві і подаю ціль приїзду. Управитель „фольксдойч, — свуй хлоп" (як сказано мені в Давидові) служить радо інформаціями і чайком...

Форналі і інші робітники-поляки навипередки подають цінні вістки і спостереження. На „десерт"-горішок: пан управитель рекомендує „пожондного русіна", що недавно їздив на „форшпан" для УПА. „Пожондни русін" входячи, кланяється низько, немов би хотів головою розбити долівку.

Довірочна розмова ведеться, звичайно, без свідків. Для заохочення частую „землячка" цигаркою. Йому язик розв'язується і без цього, співає немов дяк в крилосі.

Я час-до-часу кидаю оком на друга П... Він ось-ось, здається, кинеться на цього інформатора і розірве його на шматки!...

Нарешті „землячок" закінчив... Тиша... Друг П... подає йому пачечку цигарок.

Дивуюся з його жесту...

*

За півгодини ми в „ксендза пробоцца" в невеличкому містечку.

І тут те саме. Та сама їдь, ненависть до всього, що українське. І тут цінні інформації, і тут викриваємо сексотів і донощиків...

Мимохіть снуються рефлексії:

— За що ж стільки юдиної ненависти в поляків до нас?!...

— За нашу землю!... За наш хліб!...

*

Чудовий вечір завів нас до зв'язкової хати, в селі К., що спочиває в обіймах зеленого бору.

Ждемо на поворот зв'язкового, що пішов зголосити наш приїзд.

Передо мною незабутня картина: гурма дітей прилипла до авта, що „співає” радієвим приймачем... Місько, львівський пролетар, в гурті сіль-

ських парубків „робить мітинг”... Крізь вікно видно молодицю, що пораяється біля вечері — руки — як гадюки... При столі сидить друг П. і підсумовує сьогоднішнє жниво... А деь далеко горить небо.

Затуркотили колеса на дорозі. Зв'язковий в'їжджає возом на подвір'я...

Зараз таки від'їжджаємо його підводою.

Ліс... ліс... коні пнуться горбом, наче пазурами чіпляються за камені... Перед нами яр. Обабіч димарі попалених хат випрямились на струнко, наче могутні стійкові. Місяць завис на чубі переднього, мов зірка на шапці, ройового.

На краю села вже на горбі дві неспалені хати. В'їжджаємо на подвір'я останньої.

*

За хвилину друг П., випрямлений як свічка, доповідає: — Друже Провідник, зголошуюю приїзд свій і друга Демка.

Мої суглоби в колінах зрослися, руки прилипли до швів: — Друже Провідник! На Ваш наказ!

Короткий сталевий погляд і довгий, довгий стиск руки провідника Михайла для мене правило за найкраще відзначення, що я його будь-коли міг одержати...

Вітаємось ще з провідником Косичем. І зараз сідаємо за стіл. Я здаю звіт, розгортаю на столі пляни німецького наступу на УПА.

*

Коли я у вівторок рано, спізнившись на один день, подав лейтенантові Е. жадане звідомлення,

він тремтячою рукою схопив його і кулею вилетів з кімнати. Ще дві години мого спізнення коштували б його голову: він був вручив мені оригінальний плян наступу, не лишивши собі навіть копії.

Раннім ранком другого дня великі з'єднання німецької піхоти і панцерів, замкнувши суцільним перстнем опустілі ліси в трикутнику Львів-Миколаїв-Бібрка, почали останній наступ на УПА...

А для хлопців почались тільки маневри на флангах!...

*

— Пане Адлер! Ім намен дес фюрес...!⁶⁾
— і пан майор причепив до моїх грудей срібну медалью першої кляси...

— Це найкраще звідомлення у фронтауфклерунгскомандо 305! — закінчив майор... А я ще стою... Чую стиск руки провідника Михайла і його сталевий погляд...

****) Від імени фюрера.

3 колядою на багнетах

Чорний Ліс натягнув на себе чисту святкову сорочку. Біленьку, льняну... Лежав плазма в білому крижаному кожусі на зелених мохах і зів'ялому листю... Дихав морозним віддихом... Ждав вечора, чекав на першу святевечірню зірку.

Нетерпляче підповз навшпиньки на край. Пристанув... відсахнувся і простягнув свої волохаті темні руки в білих рукавах до села. Горнув його до себе...

А там став жадібно втягати в себе аромати димів, що крученими різьбленими стовпами стояли над білими шапками хиж і підпирали олов'яне небо. Вони пахли палаючою сосною, жареною живицею. Пахли якомось особливо, як не щодня... Лада-ном...

Хижі стояли громадками, теж в білому, святочному. Приязно спозирали на ліс...

— Гуп! Гуп! Гуп! — перекликались селом дерев'яні ступи.

— Гуп! Гуп! Гуп! — відповідали радо кличку яри в лісі.

— Гуп! Гуп!... Товчуть кутю!... Чуеш?!.. Це нам! — один другому. Хухали морозом на скосте-

нілі руки. Розтирали їх снігом. Тупали ногами в такт дерев'яним ступам...

... Десь дзенькнув срібними цимбилами дзвінок і розсипався розбитим склом по льоду. Сірим звірком мигнули по білій лінії горизонту сани, тягнучи пухнастий зелений хвіст за собою. Глиці прив'язаної ялинки сталевими крижинками розчісували білу вовну снігу. Наче звірок затирав слід. З лісу вибігли за ними назирці цікаві пожадливі очі.

— Дивне! Неправдоподібне! — не вірячи собі, бігли, аж сани цяточкою сковзнулись за горбок під селом.

Десь ще собака кинув крикливий виклик лісові. Один... другий... а там третій... А може, не лісові?!... Щось зловісно-жалісне гуділо в цій гармонійній тищі розстроєною струною в протяжному собачому: а... а... у... у... у...! А там стрибнуло болючим скавулінням між ялиці і урвалось, немов би хто сокирою перетяв струну.

Дехто подумки закляв і відразу злякався гріха: виплюнув сніжинку в сніг...

... Тиша... Ліс і село... Тільки:

— Гуп! Гуп! Гуп! — дерев'яні ступи в селі... і ще замерзлі серця в лісі товкли кутю в грудях...

Згодом дихнув хтось сильніше... Зрушив гілку.

— Цок! — було чути, як крижинка сковзнулась по цівці холодного автомата.

— Цок!...

... А потім весело залопотіли білими прапорцями сніжинки, замерехтіли крижані зірки, затріпотіли льодовими крильцями снігові метелики.

Заметушились. Стали злітати роями з неба... Сідали на село, поле і ліс... Залазили за коміри кожухів, жалили холодними жалами в карк. Ух!..

І знову знімались, підіймались, летіли вгору... вгору... у височінь. Вируючи, танцюючи... Брались за крильця і пряли, пряли срібні ниточки. Клалась самі в пряжу, переплітались, сукали срібні посторонки. Лучили небо й землю. Притягали небо... Посторонки натягались тугіше, тугіше... бреніли і рвались, розсипались знову метеликами... І ось — роями, роями... у вирі... у танку...

...Тоді не було видно ні лісу, ні села, ні неба...

...Чорний Ліс запалив люльку. Клав ялиці, коріння, гілля смерек... Оберемком... Черкнув по кресалу. Сипнув золотом. — Розтлілась жаринка. Червоними крилами залопотів спалах...

Залюбки ссав Чорний Ліс теплий дим, ссав ласо, смакуючи живицю. Дихнув теплом в скостенілі обличчя повстанців.

— Гуп! Гуп! Гуп!.. — Чуєш?.. Це нам, на куттю! — ждали першої зірки.

— Командир обіцяв: підемо в село... на Святу Вечерю! — Ноги гупали дерев'яним ступам у такт...

Яр... Яром ліс під село... Дерев'яні ступи в білих кожухах... А там вийшли з яру. На поле... Ось одне дерево виросло, ось друге, ось третє... Цілий ліс...!

А за ними назирці ступав вечір.

...Радісні збудження сколихнули серцями, що розтанули вже і жили. Коли це знічев'я перша зірка замерехтіла ракетною над найвищою ялицею... Розірвалась... І золоті сніжинки посипались на ліс... на срібне поле і на голови бійців...

— Гуп! Гуп! Гуп! — загунали ступами моздіри. Собачим гавкання кидали лісові виклики скоростріли.

Четверо повстанців зсунулись розкішно в сніг... А п'ятий йшов... А за ним цілий ліс... Той п'ятий провадив, тільки руки опустив: з них стікала кров, писав по снігові кривавими літерами: „Вперед!” ...І йшов вперед, на кулі... на відламки гранат!...

А Чорний Ліс гукав, гукав громами тричі: „Слава”... І бурєю знявсь. Підгорнув під себе свої крила, наче велетенський, хижий беркут, розчепірів пір'я, готуючись до скоку. Вдарив правим, вдарив лівим і залопотів... Вбив гострі кігті своїх обпірених ніг в гніздо ворога.

В перших хатках села Рибного метушня. Большевицький скоростріл: цок!... і затявсь. Ні!... Б'є... січе... Тільки той п'ятий не падає чомусь?! Іде...

Кулемет січе: цок! цок! цок!...

А той не падає, іде!... Наче гострий закривавлений дзьоб беркута... ось-ось вб'ється в саму голову... розчавить!...

— Ето Різак!..*) Різа..а..а..а..к!.. Різу..у..ун! — раптом положливо заверещав хтось, хто відчув чи розпізнав закутану сніжинками могутню поstattь командира.

— Різак! Різа..аа..ак! — пострибало заляканими голосами з плоту на пліт... бігало з поспіхом, задихавшись, не озираючись, городами, садами... чалапало, грузнуло з глибокому снігу... ковзалось, падало долів по льоду. Болісні дрижаки корчили шкіру енкаведистам. Вони в переполосі роз-

---

*) Так прозивали большевики командира Різуна.

бігались мов миршаві миші. Відступали, втікали з села без бою... куди потрапить, аби перед себе, аби врятуватись...

— Характернік Різа..ак! — заводило, скавуліло передсмертним скавучанням. Харчало перерізаною гортанкою, доходило десь під тинами.

...А Чорний Ліс підійшов вже бадьоро під перші рибянські хижі і під вікнами гукнув в триста грудей:

— Ой видить Бог, видить Творець,
Як весь мир заги..и..ба..а..ае!...

Тоді вже на небі, над лісом, над яром і в шибках хиж ясніла перша зірка. Вона жевріла радістю серед смутку, як святвечірня зірка на темній небесній бані... Небо сперлось на сіру стіну лісу і слухає:

— Архангела Гавриїла в Назарет посилає,
Возвістити в Назареті:
Сталась слава во вертепі!...

Це ранений в обидві руки командир Різун зі своїми лицарями ніс коляду на багнетах...

Тоді вже відчинялись двері хиж, в них стояли з відкритими головами газди, розстеляли кожухи на порозі... клали під ноги... і в радісному поклоні говорили:

— Христос раждається!... Зі Святвечором, з куतेю, з узваром, з рибою ...витаю командира... витаю легінів. Просимо, заходьте! Не погордіть! —

— Славіте його! — відповідали побожно повстанці хором. Командир вітався з газдами. Цілувались в дужі рамена. Вони з побожністю доторкались скривавлених його рук, бо кров Різуна цілюща, гоїть рани, лікує всяку слабість, прино-

сить щастя, відгонить нечистого з газдівства і відьом від худібки!... Матері обіймали своїх синів-героїв. Дівчата радісною усмішкою косичили смагляві від вітру, горді звитягами обличчя повстанців, горнулись до суджених. А діти з подивом дивились на командира, що від його крицевих грудей відбиваються ворожі кулі.

Тоді вже село і Чорний Ліс і небо в один мугутній голос співали:

— Нова радість стала...

Тоді вже зірки загорілись свічечками ялинки, що між селом і лісом... А газда Місяць поклав снопа золотої пшениці в головах тих, що сьогодні впали... А скривавлена рука поклала миски з кутею, узваром і рибою на білу скатертину поля:

— Зі Святвечером, побратиме чотовий Бею!... І ви, три легінчики, друзі-повстанці!... Зі Святвечером!...

Но дар цінніший несем від мира

Небо стояло трьома темними банями над Карпатами. Верхи підпирали їх білим мармуром. Було тихо, як в храмі перед Богослужбою.

Святвечір став перед селом на морозному снігу і сказав першій заставі:

— Христос раждається! —

— Славіте Його! — відповіли і залягли в сніговому дідухові.

— Це вам! — вказав на найвищу баню, де небесним сяйвом горіла вже перша зірка... І ввійшов в село.

Заколядували. Зразу тихо: пік! пік! пік!

А потому на всі голоси:

— Цок! цок! цок! — виводили свою партію альти-скоростріли.

— Пік! пік! пік! — тягнули унісоном сопрани-папашки.

А моздіри вторували контрабасами: гуп! гуп!... гуп! гуп!

Тр...р...рах! Тр...р...рах! — падали вряди-годи гранати.

Ур...ра! Ур...ра!... Урра...а...! — закричав

лукавий Ірод. Ішов багнетами на легінів, що породилися в Ісусову ніч.

А там заскавучала примхливо смерть, заклацавши кістяком. Забекала коза. Рубнув золотою кривою шаблюкою по темній спині неба шрапнель. Раз... другий... третій! Наче козарлюга, підкрутив вуса, рубнувши.

— Ай! Ай!.. Ай-вай! Ай-вай! — заайкав перелякано горбатий Йосько. Заверещав на весь голос болісно, благально шляхціц-сексот. . . . Виводили вертеп. — Це під крайніми хатками . . .

— Ур . . р . . р . . ра! — вже ледве чутно харчав поганець Ірод. Кістлява смерть блиснула срібною косою і потягла його на той світ.

А пастушки-легіні в писаних киптарях, підпрезані набиваними бляшками чересами, з папашками в руках кінчали коляду.

— Ісусе милий, ми не багаті!

Золота дарів не можемо дати,

Но дар цінніший несем від мира:

Це кровця наша і любов щира! . .

Тоді вже золотим ясним павуком висів місяць на найвищій бані неба.

— Друже командире! Голошу слухняно, що ворог, який наступав із цього краю села, розбитий і панічно відступив. На полі бою знайдено дванадцять вбитих червонопагонників. Здобуто два важкі кулемети і численну кількість амуніції... Наші втрати: двох легко ранених стрільців. Крилом сокола застигла в салюті рука чотогого біля шапки.

— Дякую! — Сотенний Явір кинув звитяжний зір по побоевищі. Глянув любезно в сторону хат,

що білими кучугурами стояли спокійно серед снігу і моргали до нього восковими свічами. А потім поніс ясну зірку-усмішку в гурті колядників-повстанців на другий край села. Пішли туди з вертепом...

Попереду плесаки, підстрибуючи в танку, побренькуючи бадьоро бартками-папашками. А на кінці пошкандибав радісний міхоноща, дзенькаючи скарбонкою, подвигав в мішку на плечах калачики-гранати.

— Це ті, що з колядою...

А святвечір постукав до дверей першої хати та кожної непаристої і його запросили до світлиці.

... На покуті вже стояв святочно на в'язці сіна житній сніп перев'язаний ланцюгом. А побіч оперся кріс, підперезаний лентою набоїв. Там же виднів на підвищеному місці розмальований глечик з кутею, на ньому пшеничний калач, а в тому воскова свіча стояла зірницею.

Образи сперлися на стіну, похилилися над різьбленим столом, що стояв в святочному, пригнуршений пахучим сіном, прикритий білою скатертиною. Вони благословили святвечірне варення, вдихаючи запашну пару-ладан.

Під образами на стіні стояли набожно тіні...

А газда тримав просфору з медом і говорив:

— Оце я газда цієї гражди вінчую, вам, командире, щастя, здоров'я, многих літ із цим святвечором! Вінчую вам, аби ваша голова держалася кріпко на карку, а всі задуми, що творяться в ній, здійснювалися, розцвіталися чарзіллям! Вінчую вам, аби наше повстанське військо славою вкрило рідні верхи, щоб в боях пере-

могло нашого лукавого ворога, московського кривавого Ірода-Сталіна, що соки тягне з землиці, ссе кров і душу вигонить з людини, що межі порозкидав, ліси скосив, а дичину і людину в колгоспи гонить!...

Позволь, Господи, від сьогодні за рік провести цей святвечір вже вільно в наших граждах, між високими ґрунями, що цілюються зі сонцем.

Аби-смо вже святкували його посполу з цілим нашим народом в своїй рідній, незалежній дер-

жаві від срібного Сяну до гордого Кавказу!...
Так нам народжений Сусе Христе помагай! —

Тоді їли обидва з командиром просфору з медом і цілувалися в руки; газдиня і дівки клали в вишивані запаски сльози, наче б загортали розбите шкляне намисто. А всі повторяли:

— Ой дай Боже! —

А газда мовив:

— Вінчую тобі, моя газдине, вірна жено моя, аби-смо зложили наші порохняві кости ще в рідній землиці на кучерявому цвинтарі там, де пишна Говерля кладе свою тінь під захід сонця. Нехай прадідівська пухка землиця зогние їх, сточить червом! Аби-смо їх не погубили по крижаному Сибіру, а круки і голодні вовки-сіроманці не розносили їх по чужому світі!.. Вінчую тобі, аби по смерті твоя душечка побіч моєї гойдалася, як дві шишечки на ялиці на пахучій полонині, де сюркають коники, де бджоли п'ють кухликами мед, де метелики дзвонять крильцями! Аби звідтам обі гляділи, як Господь ме благословити наших діток, внуків і правнуків; а не блудили по глибоких снігах Сибіру!.. Так нам народжений Сусе Христе помагай! —

Газда цілувався з газдинею тричі в вилиці, в рамена і по різьблених важкою працею руках. Поміж їхніми цілунками бриніло гарячим бажанням:

— Ой дай Боже! —

Ділилися просфорою, а тоді він далі мовив:

— Вінчую вам, мої легінчики, і ти, мій зятеньку, і ти, челяде дорога: мої дівки і невісточки, з щирого серця, з дна душі, — здоров'я щастя, мно-

гая літа!.. Аби-сте були газдами й газдинями на своїм газдівстві, а не колгоспними наймитами свинарками! Аби чвари, і нечистий, і слабість всяка, і косоокий москаль обходили ваші пороги! — Хай розкішшя гніздиться в світлицях, в коморах, як голубка в кубельці!..

Для вас! Для вас! Мої легінчики, мій зятеньку, моя челяде дорога!.. Не для москаля! Не для ласої, хапливої комуни!..

Вінчую ще вам, щоб коровця телілася і овечки котилися, чинили ягнички, доїлися, а молоко лилося білою лентою в дерев'яні коновки! Нехай боханці будзу гежать на подрі в коморі!...

Для вас! Для вас!... Не для хапливого москаля! Не для ненажерної комуни!...

Любіться! Побирайтеся, родіть дітей! Ростіть їх, хухайте, доглядайте, як ягничку в кошарі. Аби вам виростали, як гіллясті дубчаки, як пахучі рожі!... Для вас! Для вас! Для нашої церковці! Для неньки України! Не для москаля! Не для ласої, хапливої комуни!...

Так нам народжений Сусе Христе помагай! — Підходили до черзі до нього клали свої набряклі олив'яними вужиками руки і несли просфору в уста, мов святе причастіє.

— Ой дай Боже! — гучало відгомонам аж в коморі.

А він дальше мовив:

— Вінчую вам, дорогенькі душечки нашого роду, що нині вечеряєте з нами святу вечерю, аби ваші могилки лежали неторкнені, нерозриті диким, косоокиим москлем! Хай шовкова травиця шепче вам „отче наш”, а потічки співають псаль-

ми божі, а рідні егомосці відправляють парастаси!... Дай, Боже, від сьогодні за рік і кожного року, доки Сусик ме родитися в наших хижках, в наших вертепах, а Матінка Божа пратиме йому пеленки з льону в наших бистрих потоках, аби-сте приходили до нас на святу вечерю! Вінчую вам з цілого серця, з глибини душі... Так нам народжений Сусе Христе помагай! —

Газда нахилився над столом і поклав у різьблену тарілку просфору з медом. А вони з'являлися тендітними тіннями на стіні при дверях, біля вікон; відривалися і нечутно ступали на долівку, ішли по черзі до газди. Цілувалися з ним у дужі рамена... Прапрадіди, старі, старі діди, баби; газди, газдині; стрункі легіні в писаних киптарях, в червоних гачах, красуні дівки в тканих плахтах, в вишиваних сорочках, підперезані крайкою, з багатим намистом на шії; а там усміхнені малята... Приходили в безперобідній черзі... ті, що перед сторіччями відплили... ті, що засідали на вічах і давали мудру раду громаді, горді, вільні смерди; ті, що їх ведмідь роздер; ті, що смерека розчавила в лісі... Ішли... ішли... ішли... Безгомінно, набожно... І ті, що широкими грудьми стояли крицевим муром проти диких монголів, хапливих угрів і підступних ляхів; боронили рідні селища, садиби і маржинки, кучеряві овечки і челядь; і які двосічними мечами прорубували шлях у ворожій гуці... Ще тоді, так, як їхні праправнуки тепер!...

Ішли розмальвані полонинським вітром ватаги, мудрі чаклуни, заклиначі хмар, розумні зна-

харі, статочні ратаї... Тиснулися усі до газди. Наче чутно було їхню тиху ходу, наче шаруділи їхні постולי... І ті, які поклали буйні голови в чужих війнах... за чуже! Прийшли і ті, що разом з Довбушем розбивали панські комори, витрясали багацькі череси, розливали венгерське вино і ворожу кров... А потому і ті, що ватри клали на панських скиртах. Теж і ті, що свою смерть повісили на іржавих ґратах ворожих тюрем, виглядаючи волі, а не скорились... А там ті, що стояли побиті, скатовані з зав'язаними колючим дротом руками під мурами рідних міст і гордо кричали перед розстрілом дикунам з заходу: „Ще не вмерла...” І ті, що їх жаль давив на колгоспному полі.

Прийшов і газдів брат Григорій, той, якого закололи москалі баґнетами, мов карпатського ведмедя, що наче гострими кігтями виривав їм боки. Стояв в черзі, усміхаючись, і газдів син-легінь Олекса, що орлом спадав на гнізда енкаведистів і розривав їх гранатами. Аж тієї осені лукава смерть подірвила його груди московськими кулями десь аж під Станиславовом і порозкидала кості по ровах і смітниках, поволочивши досхочу мертво тіло по селах, вівкаючи по-московськи. Прийшов на святвечір до рідної ґражди... Цілувався з газдою і матір'ю, віддав шану командирові і витирав сльози своїй Анничці, пестив кічки... Прилинула і дядина Маруна скостеніла, замерзла в снігах Сибіру... Прийшов увесь гордий рід...

... І наче чулося, як дрижали вдячними головами слова вічного бажання:

— Ой дай Боже! . . . Ой дай Боже!

А воскова свіча горіла святвечірньою зіркою. А вогненний язичок злизував пахучий віск . . . А хвилини скапували восковими краплями на золотий калач . . . І ще живий вогонь перебирав уже змучено червоними кволими язиками в темному роті печі, ніби чаклував. Кликав домовика сісти на порозі . . .

Газда стояв мов тесаний в тисі володар половини. А губи говорили святу молитву, а всі повторяли . . . Живі і мертві . . .

Тоді сідали на лавах кругом стола, продуваючи місця, щоб не присісти якоїсь душі. Під образами газда, йому по правиці — командир, а там сини-легіні, зять; а по лівиці газдиня і челядь, А проти образів по той бік стола сіли душі.

В ногах під столом на сіні лежала сокира, хомут і плуг, що наче клав скиби пахучого сіна. Воно пахло. Його аромат зливався з запахами дванадцятьох святвечірніх страв . . .

Тоді їли. Брала руками, черпали, набирали дерев'яними ложками з розмальованої миски і несли з повагом до уст. Перший газда, за ним командир, газдиня і інші . . . І клали по ложці на різьблену тарілку душам . . . Душі доторкали святу страву, брали по крихітці, клали в свої невидимі уста і їли . . . і раділи, що про них не забувають, що їм довелося і той святвечір проводити з рідними в прадідівській хижі . . .

Дванадцять пахучих стрічок крученими ниточками спліталися в запашне мереживо і косичили ледве видимим серпанком образи. Святочну

тишу вечора переривала тільки симфонія сьорбання і цмокання цілого роду...

Тоді газда накладав на ложку куті, відхиляв вікно, виставляв надвір і кликав:

— Морозе! Морозе, ходи до нас куті їсти, а коли не йдеш, то не йди й на жито, пшеницю і всяку пашницю!

Мороз вбивався крижаними зубами в солодку кутю, щипав зимними цілунками руку газди, ніби дякуючи; але до хати лякався йти. Виводив полонинського кругляка кругом хати, аж хрустіло під ногами.

А газда серед радості всіх кидав кутю до стелі. Вона клалася вуликами під розлогими деревами, роїлася бжолами, стояла копами жита, вівса на чорній різьбі пахучої землі, а там лягала воринням попри плаї під верх, тулилася отарами овечок кругом стаї...

Ворожила світле майбутнє всьому родові...

Очі всіх зіллялися в один радісний зір, що сонячним промінням біг за помахом руки газди. Всі неначе бачили ріст газдівства, першість роду.

А світляний язичок темним квачиком розмалював на стінах тіні. Вони стояли образами в німому захваті, задивлені в стелю в чарівне малювило, розмальване золотом пшениці, чорним маком і янтарем меду. На часок прийшло розкішне забуття:

...Ось рілля кладеться м'якенько скибами, плуги ріжуть, плуги орють, гаптують узорами. Борони витягають канву... А зерно тече золотом поміж пальці... А з неба звисає невидима гармонія, жайворонки гойдаються на ній, наче за-

вішений на тонесенькій спіралі, і плеще крильцями з утіхи...

А там вже б'ють потоки. Бурхливими водопадами стрибають зелені вівса... Лопотять на вітрові голубі бинди льонів... Стікають меди з білих гречок, а бжілки грають на цимбалах. Черпають в барильця мед... і несуть. Гіллясті яблуньки плетуть вінок з білих квітів кругом хати. Пахнуть вулики... Наче хвиляста стрічечка брунатного диму куриться з кожного.

А полонини космацькими килимами звисають з неба. Ось брикають лошаки табунами, а маржинка п'є молоко з сочистого зілля царинок. Поїться. А отари овечок... ніби тіні хмар перебігають полонинами.

— Дзінь! Дзень! — дзвіночки... Від ранку до вечора... і ще ввечір селом.

Пастуша, підбгавши під себе ноги, дме в сопілку... Чаклує... З неї вискакує вичарована коломийка. Біжить хороводом плаєм, полониною під грунь... В'ється вінком, в'ється... Падає задихана, запінена, змучена в потоці. Хлюпочеться бризками і сміється, регочеться. Знову біжить...

Трембіти собі... Мов небо трембітає. А верхи танцюють... і хмарки в танку на голубій небесній полонині...

— Гей-га! Гей-гу! — Коси, коси срібними гадючками поміж колосся, поміж трави.

— Сс...с!.. Сс...с! — сичуть і стрижуть золоте волосся землі.

Косарі вже вдихають розкішно життя, що втікає під гострими лезами. В обійми смаглявим дівкам кладуться вівса. Цілують востаннє в руки,

в обличчя, лоскочуть вусиками і радо вмирають. Стоять копами їхні могилки на їжаних стернях... Тоді сіно вже в стогах і клуні розпираються, пожираючи смагляві снопи. Наче чути, як пучнявіють, стогнуть крокви.

А газда... мов вільний беркут серед скель і вивертів на високому версі, сидить на пеньку під грунем. Держить люльку в зубах, а дим синьою стежечкою в'ється до неба, а обважнілі мислі лягають росинками на землю...

А дажбог-сонічко сідає щовечора на Говерлі і плеще йому в золоті долоні... Так святий вечір чарівним узором клав на стелю може вже недалеко світле майбутнє роду і набожно замикав огниво ланцюга, що безперебійною чергою виходив з нетрів віків і лягав на зубчаті коліщатка вічного часу. Було чути його скрипучий хід і цокання маятника куди голосніше, ніж у давніші роки.

...І так в кожній непаристій хаті. І всюди газди, газдині, легіні і дівки за столом при святій вечері. І всюди сидів між ними чотовий чи ройовий, а там стрільчик-повстанець. Кожна з тих хиж була вертепом, де родився в цю нічку Ісус, а гарячі серця були ясельцями для нього...

А коли статочні газди відчиняли двері кошар і оповиті рантухом теплих худобячих віддихів віталися з маржинкою, вінчували їй і вгощали її святвечірнім варенням, то з хиж виходили бійці сотні командира Вовка і Сапера. Виходили з колядою на устах...

Тоді під крайніми граждами знову зловіщим скавулінням тягнулося „Ур..р..р..ра!” Іродових воїнів. Але трембітарі командира Явора, під-

перши трембітами стіни неба, трембітали на чотирьох сторонах світу. Сповіщали, що Іродові не побороги новонародженого Ісуса!...

Бойовим кличем лунав зов трембіти, лився срібним потоком, стікав верхами, плив полонинами, розливався широким руслом в непрохідних недеях.

А коли сотні командира Вовка і Сапера пішли з вертепом аж на полонини, що білими холодними веретами завивали ранених і впавших. Командир Явір і його повстанці засіли до святої вечери в що-другій хаті...

Тоді вже Карпати стояли тисовим храмом серед снігового дідуха... А три небесні бані горіли святвечірніми зірками всіх сторіч... А на найвищій бані яснів золотий павук восковими свічами. Тоді вже всі села і полонини і верхи колядували:

— Ісусе милий, ми небагаті.
Золота дарів не можемо дати,
Но дар цінніший несем від мира:
Це кров зі серця і любов щира!...

*

Отець Рафаїл

(Пам'яті духовника УПА о. Романа Хомина)

— Чому рожі цвітуть таким чудово-червоним цвітом в нашому краю?!

— Чому дихають пахощами любови, запашним віддихом житт?.. Чому?! Кругом кров, кро... по-жар і стогони... і подув смерти...

— Ти скінчив?

— Так, отче духовнику, я скінчив; але все ж — чому?...

— Там, де кров, там цвітуть рожі, цвітуть червоним цвітом, дихають пахощами любови тих, що впали на полі слави з любови до батьківщини, віддихом вічного життя, бо їх життя вічне!

— Тоді варто вмерти!... І я радо вмру...

— О, ні... тоді варто жити, щоб, живучи, дихати пахощами рожі!..

— Але наші дні пораховані, отче, ми ж оточені... Червона мітла мете.

— О, ні! Наші дні безсмертні!

Обое замовкли. А далі говорили їхні серця.

Чотовий Роман, молодий і гарний, як гарна юність, як гарний світанок, що рососою кучері мие мереже мислі.

Отець Рафаїл, духовник УПА, янгол, — з його

очей глядить небо. Відчув біль друга. Рад би перебрати його страждання.

— Цю рожу, отче, дала мені вона. Вчора. Це вона дала мені свою кров... Її вбили зараз по моїм відході... Я чую її віддих... віддих моєї Оксани... Це не рожка пахне!

— Віддих вічного життя... друже чотовий!

Біль чотового був важкий, важкий, як млинове коло, але він припняв його рожкою до серця і пішов до своєї чоти, що ждала його наказів. Йому вслід гарячим потоком пливають молитви. Це душа отця Рафаїла кладе їх в ноги Всевишнього і просить:

— О, Боже, Ти, що найкраще знаєш міру горя, зменши його біль, здійми його хрест і поклади на мої дужі рамена. Верни, о, Всемогучий, йому рівновагу духа, бо в його серці немає вже місця на страждання. Проясни його ум, бо він потрібний тим всім, що отут ждуть його наказів. Дай йому мужність вивести своїх друзів з смертельних кліщів, з лабет ворога...

*

А червона мітла мете-вимітає... Смерть сперлася на дороговказі. Від світанку бродить лісами, пнеться верхами, вітрить полями. І грабує села, розшиває клуні, коле довгими дротоми зболілу землю. Закосичивши череп червоною зіркою, проводить жорстокими полчищами хана ханів.

І обтирають сльози побиті шибки хат, хапаються за чуби розшиті клуні, стогнуть, виють ліси, ховаються в хмарах верхи... І громи б'ють не з неба,

а з землі... А дівчина збезчещена кидається в криницю... Червона мітла мете...

*

— О, Боже мій, Боже! Чому Ти лишив мене самого?!...

*

— Вперед! Пробоєм! Заглянемо смерті в вічі! Хай не займає! — падають вогненні накази... запалюють серця. Згорає зневіра, безсилля. Палахкотить завзяття. Цвітуть, ростуть огні.

Верхами пнеться Довбуш. Мерехтить сонцем топірець. А з ним його легіні. Чотовий Роман пробивається з оточення. Між ними отець Рафаїл, і Христос Розп'ятий благословить бойовий шлях...

Смерть застогнала, заскавуліла з болю. Втікає яругами, топиться в крові. Засапана, задихана повзе на череві під верх. А там висє мінометами, гарчить гарматами. Кладе гать з трупів рвучкому потокові повстанців.

Біль, лютий, жорстокий заглянув їй, лукавій, у вічі! І вона здригнулася. А Христос зійшов з розп'яття і горне кожного руками до серця, хто впав.

Отець Рафаїл прикляк над большевицьким ко-мандиром, що вмирає на пахучому мохові:

— Розгрішаю тебе в ім'я Отця і Сина і Святого Духа!...

— Пашол к чорту з своїм Богом! Мене не нада твого Бога! Ти клятий бандьора...

Вмираюча рука, оживлена ненавистю, потягла курок нагана і останній віддих конаючого вирвав

кулю з цівки і вбив в долоню, що саме робила знак Хреста...

— Прости йому, Боже, бо він не знає, що робить! — отець Рафаїл молиться, кладе кривавого хреста на чолі ворога.

— Отче Небесний, вислухай мене, Свого негідного слугу! Я, найменша порошинка в океані піску, прошу Тебе, благаю. Не за себе, а за ворога. Прийми його душу до царства Свого...

А чотовий Роман стоїть над ними і серцем говорить:

— О, наші дні — справді безсмертні!..

Останній етап тов. Белі

...Та... ті... та!.. Ті... ті... та!.. Та... та... ті!.. — в етері метушня: тисячі, тисячі сигналів таємних, мов творять крикливу симфонію. Десятки, сотні підслухових апаратів рееструють кожний звук, найменший шелест. Сотні, тисячі висококваліфікованих фахівців намагаються відчитати новітні гієрогліфи...

...Та... ті... та!.. Ті... ті... та!.. Та... та... та... ті!.. — здається, переможною лявиною ллється потік електромагнетних хвиль: кричить таємно: „Відгукнись!”... Минають секунди, хвилини...

...Таємні сигнали оживляють невеличкий короткохвильний апарат, спритно законсірований на одній із стріх Личаківського передмістя Львова... Лише він розуміє їх значення. Зграбні пальці молодой радистки з шаленою швидкістю натискають ґудзик ключа, подають відклик... — Порозумілися!..

Олівець наче сам записує зміст таємної родіограми. Кишенькова електрична лампочка розуміє важливість хвилини і світить, мов сонце.

Ось ще мить... і вулицями міста мчить рове-рист. На грудях у нього зашифрована радіограма.

Продирається ніби в'юн лябіринтом вузьких вуличок.

З розмахом в'їжджає в одне подвір'я Замарстинова. Йому назустріч виходить русява Лю, яскравий констант брудного докїлля... Вона симпатичною усмішкою охолоджує палаюче обличчя ровериста, що мокрий, наче по гарячій купелі, стоїть соромливо перед нею, мов забувши про мету приїзду...

По хвилині, ніби збудившись зі сну, подає скоро радіограму русявці:

— То для шефа!... Бардзо пільне!...

— Дзенкуен! — кидає на прощання русявка, і, наче казковий привид, розпливається швидко в брудних дверях...

*

— Товаришу Жовтень! Для вас знову до виконання дуже важливе завдання! — говорить Антоні Лещинські, шеф (української!!!) Народної Гвардії молодий поляк, львівський робітник.

— Я все готов на ваш наказ, товаришу шефе! — відказує молодий, білявий українець, по-рабськи ви'яливши очі в обличчя свого шефа.

— Сьогодні ми одержали в Варшави, з Централі „Гвардії Людової”, ось цю радіограму. — Жовтень, захланно пожираючи кожне слівце радіограми, перечитує її з шаленою швидкістю по шість разів, щоб добре затямити зміст: — „До Централі Народної Гвардії у Львові... Сьогодні в вечірні години приїздить до вас товариш Белі, спецуповноважений Москви на територію Мадярщини, з окремими завданнями на Карпатську Укра-

їну. Ваше завдання: уможливити товаришеві Беллі дістатися на ці території, разом з його функ-апаратом... Централа Гвардії Людової"...

Антоні Лециньські обсервує захоплення, що маює вишнею обличчя Жовтня. Мовчки стискає йому руку. По хвилині, повний надії, додає:

— Це можете виконати тільки ви! . . .

— Товаришу шефе! Я ніколи не забуду вам цього вирізнення! — справді з щирим захопленням вигукує Жовтень. Ось, ось, здається, задушить його в обіймах з утіхи.

*

Біля підніжжя Цитаделі, в наріжному будинку крутої вулички, конспіративна квартира: недоступне гніздо хижака орла, що синіми очима, наче гострими пазурями вбивається в обличчя свого співрозмовника. Чорна гладка зачіска шовком закрутилася на погідному лиці. Обличчя — мармур, наче в Аполла, що натягнув лук. „Сьондз”, — кличе його маленька Ромця в хатині на „курячій лапці”, де часто ночує. . . Жовтень здає звіт, жде інструкцій. . . „Сьондз”, чи пак „Ксьондз”, думає. . .

Принагідний обсерватор не міг би вирішити, про що саме: чи роздумує над важливим звітом Жовтня, чи нагадав маленьку Рому, що незабаром замахав до нього на привітання маленькими долонями-метеликами. . . „Товариш Белі мусить щасливо перейти на Мадярщину!”, — падає коротке рішення. — „Ви привезете шефові від нього записку про щасливий перехід!” . . . — Здивований погляд Жовтня слухняно притакує.

— Від'їзд ваш завтра в полудні німецьким поїздом через Стрий — Лавочне! Дві зупинки перед кордоном висідаєте. . . Йдете до села на зв'язковий пункт до члена Народної Гвардії, Миколи Г. . . українця з східніх областей, колишнього червоноармійця, що служить у місцевого священика. Вночі він переведе вас через кордон.

При слові „кордон” — ледве помітна усмішка оживила мрамур цього хижака-орла...

— Завтра, о 9-ій годині ранку зустріч у Анночки. Там одержите потрібні документи, ключки, інструкції і все інше! — скандує, наче школяр, „Сьондз”; так і видно, що кожне його слово зняте з терезок ваги.

Зап’ятки Жовтня голосно голосять, що їх власник усе зрозумів і готовий до відходу.

Дружній стиск руки... і довгий, пронизливий зір синіх очей сходить із Жовтнем по сходах...

*

В хатині на „курячій лапці” дрібоче тендітними ніжечками маленька Ромця; вона куріпкою скаче через поріг... Махає долонями-айстрами і біжить до хвіртки...

— Сьондз! Сьондз! Сьондз! — летється дзвінко сріблом по квітучому килимі її ніжний голосочок.

Він хапає її в руки, підносить, щасливу, вгору, цілує в личко, кладе собі на рамена, й так обоє входять в хату. Його сині очі бігають з Ромою по підлозі, що яблучком котиться по килимі, аж поки, змучена, не засинає на ліжечку.

Сьогодні Ромі не спиться... Вона часто будиться і мовчки зиркає на свого „сьондза”, що сидить каменем над картою Карпат...

Його обличчя весь час однакове, ні рисочки, ні зморшки, немов застигле в безрусі; обличчя Аполла, обличчя хижака-орла...

*

Елегантне таксі заїздить великим луком перед будинок розбитого бомбами львівського двірця...

Клунконощі з хижістю тигра кидаються відчиняти дверці авта і наввипередки пропонують свої послуги... З таксі вискакують два елегантні панки. Молодий, білявий, схожий на берлінського „Міхля”, а другий — середнього віку, присадкуватий, з дещо вірлиним носом, однаково схожий як на віденського фільмового актора Ганса Мозера, так і останнього могікана Мойсеевого племені.

Одначе, певність, що з нею ввійшли обидва до двірцевого будинку, а зокрема німецька безличність молодшого, не тільки розсуває з дороги „унтерменшів”, а й усуває всякі сумніви щодо походження обох... Цей русявий навіть штовхнув якогось „унтерменша” в черево, коли цей ненароком став їм на дорозі...

Голосний регіт тічні „баншущів” апробує цей геройський вчинок представника „вищої раси”, так, що тільки приємна усмішка зустріла їх, замість звичайної перевірки документів... Звичайно, що клунконоша щасливо переніс невеличку валізку з функапаратом... і товариш Белі аж легше відітхнув, коли, без пригод, розсівся вигідно в купе II класи стрийського поїзду „Нур фюр Дойче”. Він дружньо стискає руку своєму співтоваришеві, шепочучи зворушливо:

— Товаришу Жовтень, ви незаступні! Незаступні!...

Поїзд рушив... Спец-уповноважений робить рукою знак, наче хреста. На екрані вікон забігали картини за картинами. Замасні зеленню села, скупані в живому сріблі бані церков, килими ланів, чудові гаї і гайки... Товариш Белі, захоплений,

снить... Йому ввижаються нові „ордена”, „парад” у Москві, добряче обличчя „вождя”... Він наче мільйонер, підраховує проценти від вкладуваної щомісяця для нього суми в Держбанку ССРСР. Він зовсім призабув, що відбуває один з найбільш небезпечних етапів своєї дороги. Схожість картин переносить його в інші часи, коли він їхати-ме з Києва в Москву... Щойно голосне: „Біте, авсвайс!” стягає його за ноги з нірвани на землю.

Він з жахом глядить на Жовтня, що саме тицькає гестапівцеві під ніс „Аусвайс фольксдеутша”, а другу руку держить на ручці „Вальтера”.

Гестапівське „Данке” доводить спец-уповноваженого до цілковитої свідомості. Він показує свого „аусвайса”.

— Вас габен зі дрінен? — показує цівкою „МП” обережний гестапівець на валізочку.

Хтось бавиться обручами в очах... Тріщить поміст... Все падає в безодню: товариш Белі, орденна... Держбанк ССРСР... Котиться в пропасть „ясне сонічко”...

— Шнапс! — кидає от так знехотя Жовтень. — Волен зі трінкен? — і, не чекаючи відповіді, відчиняє валізочку. Виймає з неї спокійно фляшку „контингентівки”, і, подаючи цьому ж, кричить у захваті: — Прозіт!..

— Прозіт! — підхоплює дико гестапівець і вливає чверть літри „чарівної” отруї в своє ненаситне черево, а товариш Белі чує, як у його жили вливається знову життя...

На невеличкій гірській зупинці, що мов гніздечко прилипла до верха, вискочили з поїзду, що, не зупиняючись, повільним кроком сунув вперед,

дві тіні... Вони швидко розплилися в сутінках вечора... забобонний залізничник поклав рукою хреста... і тричі сплюнув їм вслід!!! Закляв...

*

— Товариші, пора! Пора! — будить Коля небувалих гостей, що, зарившись по чуба в сіно священикової клуні, обіймають сонні марива.

Ще нічого товаришеві Белі так не хотілося, як ще полежати в цьому привітному сховку, хоч ще вчором бажалось йому переспати в попових перинах. Та нічого не вдієш! Тепер наказує Коля, а тов. Белі слухняний наказам... Пішли...

Вогкість ночі підбадьорює, додає сили, будить надії...

— Ласкава ніч! — шепоче спец-уповноважений. Вона темним рядном окутала три постаті, неначе ховаючи перед світом...

Коля оленем перестрибує верхи, каменюки, за ним, мов сернюк, тов. Жовтень. Товариш Белі спотикається, падає, але встає, встає...

— Дух Сталіна з нами! — майже півголосом кричить. То знов судорожно хватається за груди, неначе лякається, щоб на цьому останньому етапі не втекло йому серце...

Черепациним ходом суне за ними час. Сонна ніч пересунула лінивою рукою вказівку годинника на одну годину вперед.

— О, вічності, де твій край! — благально стогне до краю вичерпаний спец-уповноважений.

Бредуть потоком під верх, холодна вода гадюкою в'ється кругом ніг, кусає по литках... Коля підганяє: вони до світанку мусять бути по той бік кордону!

Товариш Белі наче чує на собі удари багнета!.. Жовтень мовчить, несе на зміну з Колею цінний багаж спец-уповноваженого...

— О, прокляття!... Ми пропали! — майже на весь голос репетує товариш Белі.

Коля схопив його за горлянку і мозолистою рукою заткав рота. Повновидий місяць вискочив з-за хмар і глумливо показує прикордонникам трьох „злочинців”, що саме видряпуються нагору.

Темну плахту ночі роздирає крикливий стріл і тисячними громами скаче верхами... Над головами „злочинців” експльодує „сонце” і тисячі, тисячі золотих зірок сипляться в бурхливе плесо потоку, шукаючи в його хвилях спец-уповноваженого і товаришів...

... Даремно!.. Й даремно вовками брешуть собаки. Звуком трембіти пнеться верхами Коля. В його руках граната, наче легінів топірець. Недоступними стежками, що ними ходять тільки карпатські вепри, виводить товаришів з небезпечно-го кільця. Ще горять ракетами верхи. Біси з мавками стрибають над свято-іванськими вогнями...

*

„Я вже по той бік кордону!... Це безперечно, виключна заслуга товариша Жовтня. Він незаступний!... Привіт товаришам!.. Повідоміть негайно Москву про мій щасливий перехід... Ваш Белі”.

— Передайте цю записку вашому шефові! — Тов. Белі, забувши про глечик кислого молока, грудку будзу і усміхнений малай, розцілює тов. Жовтня. — Москва вам ніколи не забуде!...

— О, я щиро переконаний в тому! — вигукне Жовтень.

Заблимав жовтий язичок нафтового каганця.

— А ви, товаришу, прийміть від мене на згадку цей скромний подарунок. — Товариш Белі подає Колі золотого годинника.

Коля, звичайно, відмовляється:

— Я, товаришу, виконав тільки обов'язок!..

Добродушний газда, власник хижі втирає крайком довжелезної сорочки сльозу... Його легінь Василь, що завтра поведе спец-уповноваженого до мадярської „колії”, подивляє жест Колі...

— Ех, товариші, з вами революцію робити! — кінчає щасливий тов. Белі...

*

Якісь тіні підперли вікна... Чиїсь важкі кроки загнали тов. Белі за стіл. Його обличчя покрив платок льняного полотна...

Чути, як серце вистукує: „СОС”. Рішучий стукіт відчиняє з лоскотом двері... два пістолі мадярких прикордонників, наче очі потвори, вп'ялись в лице спец-уповноваженого. Очі Белі з жахом кинулись по присутніх, що, здавалось, зовсім не були заскочені візитом непрошених гостей... Вони навіть забігли кривавим більмом, коли завважили, що обличчя добродушного газди вже недобродушне, а в його руках блиснув також добре відомий спец-уповноваженому наган...

— Друже провідник!.. Голошу слухняно, що я і друг Коля Легін виконали ваш наказ... Тов. Белі, спец-уповноважений Москви на Мадярщину, з окремими дорученнями на Карпатську Україну до вашої диспозиції!... — наче дві свічі вос-

кові горять перед архистратигом Михаїлом: друг Жовтень, Чорний, В'юн і Коля Легін стоять струнко...

— Дякую! — відказує „Сьондз”, подаючи Василеві шинелю мадярського старшини, що в прикордонній смузі впроваджувала в блуд принагідних зустрічних.

Розпука виглянула з темних очиць спец-уповноваженого, жах дорешти виссав останки крові з судин обличчя... Язик забелькотав: „Товариші др..р..ру..з..зя! П...п...панове! Що, власне є?! Я нічаво не панімаю!...”

— Дозвольте, ласкаво, тов. Белі, представлюсь! Я називаюся Чорнобіль, крайовий референт протибольшевицького відтинку Служби Безпеки ОУН!... — і „ксьондз” поклав йому на обличчя свій проникливий погляд.

Атомбомба, що розірвалася б над головою спец-уповноваженого, мабуть, не справила б такого враження, як ці спокійні слова.

Хтось поклав йому перед очі екран і висвітлює фільм. Картини швидко змінюються. Москва... прощальний прийом у комісара Берії, сплітаються в тості чарки!... Льот літаком крізь загороджувальний вогонь ворога. Бій з ворожими мисливцями. Стрибок з парашутом над люблинськими лісами... Ентузіазм польських партизан... Людоловля у Варшаві ... Щасливий від'їзд до Львова і...

Товариш Белі тре рукою по чолі: „Де я бачив ці очі? Ці жахливі очі?!”

На екрані замиготіла нова картина: в переддень відлету з Москви товаришеві Белі сниться, що

він втікає зайцем... Над ним каменем спадає хижак-олер... Його очі, ці жахливі очі, біжать за ним усюди... між хащі, камені, виверти, аж на-решті вбиваються гострими пазурами в його хребет...

І вже бадьора усмішка усуває страх з обличчя спец-уповноваженого, його тінь стає велика-велика...

— З вами, панове, варто справді помірятися!.. Я до вашої диспозиції... — Жовтий язичок лям-почки малює страшні привиди на стіні... Тіні під вікнами затупотіли ногами...

— Чи не вважаєте, товаришу Белі, що ви попали у належні руки? — ставить короткий запит провідник Чорнобіль.

— Коли йдеться про окремі доручення на Карпатську Україну, то в найбільш належні! — відказує по дружньому спец-уповноважений. — Але коли ви думаєте, панове, що я в чомунебудь зраджу вам своїх, то дуже прикро розчаруетесь!... — очі товариша Белі кинули в обличчя своєму противникові червоний прапор.

— Не сумніваюся, і в цьому, товаришу Белі, і тільки в цьому одному, товаришу Белі, здається, ми до себе подібні!

Здається, великий вогонь загорівся на широкому плесі води... і ніби два друзі, а не вороги на життя і смерть, гуторять дружньо за столом бойківської хижі.

Жовтий вогник ледве-ледве злизує сірий серпанок світанку.

Коли газдів легінь Василь провадив товариша Белі туди, де мадярська „колія” гадом повзе над

безоднею, і коли в цівці Василеного нагана спец-уповноважений Белі побачив п'ятираменну зірку, — зрозумів, що справді попав у належні руки!...

*

...Та... ті... та!... Ті... ті... та!... Та... та
Та... та... ті... — Таємну оркестру творять
вогняні пальчики радистки-віртуоза.

Електромагнетні хвилі, наче шалений вихор,
схопили радіограму і несуть в Москву:

„Спец-уповноважений тов. Белі перейшов щасливо мадярський кордон... Перепровадив його найближчий співробітник шефа Народньої Гвардії, товариш Жовтень...”

Під її покровом

Село — чарівним вінком під верхом...

А на горбі церковця і три бані на ній і в'ються на них сині бинди неба, наче чічки на коропаєві...

Яр шепоче... Яр розповідає, шумить... — це йому потік. І срібні дзвіночки несе з гір... І срібним руном стелить дно... Тягне срібну струну із верха вниз...

— Дзінь! Брень! — співає струна потоку. Співає яром і селом, а під церквою вже хором... А там — з криком у ліс!...

А дерева чвірками... Зразу... А потім лавами. Йдуть полки...

— Раз, два! Раз, два! — зупинилися під верхом і відпочивають. Ті, крайні, п'ють воду з потоку. Черпають її зеленими вітами... А ті в гущі... оточили повстанців і кажуть їм:..

— Спочиньте!...

— Так, тут спочнемо! — говорить командир.

Сотня втомлена, знесилена триденними боями, вдячна йому, вдячна зеленому мохові, і ялицям-подругам, що накрили їх вітами і вже колишуть до сну.

— Спати! Спати! Хоч п'ять хвилин! Хоч дві! Одну!... Набрати сил до маршів... до безперебій-

них... із лісу в ліс... із верха на верх... Щоб під вечір, доки підсунеться ворог, стати муром, іти муром!...

...Сплять всі... Тільки він, командир, і стійки і застава від села...

— Три дні і три ночі! Без їжі, без сну!... У марші, у боях!... А ворог тропить їхній сілд... Як пес...

Це червона мітла...

Тільки він, командир... і стійка і застава від села!...

Хай сплять! Їх сон — наш сон! Їхня сила — наша сила! ...

А ялиці — оксамитними сукнями і зеленими рукавами... тихо-тихенько... Колисково:

— Хай спочинуть!

А потік тихо-тихенько по каменях... між коріння... Колисково:

— Хай сил наберуть!

... І помучені... без сил... І голодні, мов побиті... неживі... Сплять, усі відпочивають... І стійки... і застава від села...

Ворог ішов по сліду, гнав, а в боях не зламав!.. Аж сон по трьох днях і по трьох ночах їх, безси-
лих, переміг...

Усі сплять... Тільки він, командир, — хай! Їх сон — мій сон! Їхня сила — моя сила!

— Ти теж спи! — це ялиці йому.

— Ми сторожитимемо і шептатимем колисанок!

— Ні!

— Хоч здрімились! — потік теж намовляє.

— Ні! Ні! Хай вони... І за себе, і за мене...

— Хоч око примкни! — це безсилля йому...
і марші... і бої...

— Ні! Ні!..

... А там... — крізь щілини, поміж віти, —
сине голубе небо, наче море волошок, мов безодня океану... А там, нижче, — село... І хатки в хоро-
роводі, мов виводять гагілки довкруги по-під горб,
а на ньому Божий храм... Як тризуб серед гір...

І в очах волошки, мов дві краплі з моря цього,
як безодня океану...

І волошки на хрестах... і волошки у вінку,

там, на її голові... А в руках у неї вишиваний рантух і гаптований киптяр на плечах...

Це та, що у нього на грудях, на сірій нитці з конопель... Як ненька дала, ще коли йшов перший раз...

Стоїть вона над трьома банями, над хрестами золотими, і під гаптований киптяр горне Божий храм... і хатки... і село...

І йде вже до нього. А сонце сипле золоті стружки на стежку, куди йде.

Прийшла і говорить йому:

— Спи! Я буду сторожити! Спи! Набирай свіжих сил!

Їй не каже він „ні”!

Ось поклала його сонну голову собі на коліна і накинула гаптований киптяр на усіх... Як ненька...

Це та, що в нього на грудях, на сірій нитці з конопель...

Та, що в усіх на грудях на сірій нитці з конопель... Як мати дала, ще коли йшли перший раз...

✱

... А під вечір... Як лютий ворог затропив їхній слід, мов скажений пес, як дикий звір, — вона будить командира, будить повстанців...

Стали муром вони і ялиці... Під верхом... І йдуть муром вони і ялиці на червоні полки...

... Січе залізний град... розступається земля... пекло плює вогнем і розтопленим оливом по них... Вони йдуть муром, твердим, нездобут-

ним... На танки йдуть, на багнети, на пащі катюш, на гирла моздирів і кулеметів, на сталінські полки, на полки сатани...

А з ними — вона... на сірій нитці з конопель, на грудях, як ненька дала, ще коли йшли перший раз...

Газда Тимотей Гаврилів

Майданський ліс лежав муром. Темним, холодним. Вогка мла серпанком обвила ялиці, стелилася шляхом. А над лісом темна, брудна плахта. Сонце, закутане в хмари, задрімало. Надвечір'я...

В млі на шляху ховається бойківська фірманка. Котиться злякано. Коні вдихають вологість лісу. Темно... Він вибіг назустріч і зупинився обабіч шляху...

Газда кладе гадюками батоги на хребет коней. Йому спішно... Тримає в устах зірку і тягне за собою димову стрічку.

Думки комарями обсіли голову, тнуть: „Який чортяка задержав його в районі?! Поладнав, що треба, і було б за дня їхати домів! А тепер вези біду через ліс!.. Ні; скортіло заглянути до свата... Старий, дурний розум!..”

А сват, як сват! Коби вік в здоровлю і гаразді провів, коби маржинку сам Бог доглядав!.. Все своє, та й своє, — пляшечку на столі, будз крише і:

— Ще маєте час, а вам що?! Попрете через ліс, як на самоході...

— Ба! Ліс скаже: „Добрий вечір!”...

— А вам що?! Маєте якусь душу на сумлінні?!

— Гі! Смішний, сват: душу на сумлінні?!

...Але ось ця біда, що теліпається на возі! Скільки вона зіграла людей зі світу?! Це те Генкаведе, що стріляє в партизан, що забирає газдів на Сибір, чи загання в колгоспи і тягне хлібоздачу, як шкіру з живого здирає!..

— Скортіло, а як скортіло, то вези тепер сатану!

Газда сплюнув... Покотилася зірка під віз, колесо наїхало, і вона згасла... Урвалася синя стрічка диму...

„Гі, смішний сват: душу на сумлінні?!“ — і газда ледве-ледве звернув голову набік.

„Це той новий... Сам начальник участка... Буде два місяці, як прийшов до району, а вже розгаздувався!.. Ой, розгаздувався!..“

Комар ножем шпирнув газду в карк. Втяв руку, розмазав з кров'ю...

„Десь комарі, як думки, пхаються до чоловіка, і не відженеш: — душу на сумлінні?!

Забив ще одного комаря, і ще одного, і ще одного...

„Це той, що ловив Оленку Миколу на Сибір... А як зловив, волік за коси по землі... Бив-штовхав... Вона кричала. Тоді скакав по череві, аж нутро булькотіло... А потім кольбою бив по голові. Забив... І далше волік... По цілому селі, аби кожний бачив свою кров, аби мерці зглядалися, аби Пан-Біг втік з церкви і не дивився, аби кривда змоглася...“

Газда кладе хреста на груди... Крадькома, не оглядається...

„Звір має якусь душу, але не той!“

Ялиці вогкими віттями шмагають газду, б'ють

по пиці начальника... Скачуть на закрутах до во-
за і знов шмагають, б'ють начальника... Обох
б'ють...

Начальник мовчить, але газда чує, що він си-
дить, наче йому на карку... Чує, як тому на гру-
дях теліпаються ордени...

„Ох, ні! Не ордени, а Оленчина голова так теліпається...”

Газда не оглядається, але бачить, наче б дивився...

„Гі, смішний сват: душу на сумлінні?!”

— Агій, з комарями! — замахав руками.

— На, маеш! Закури!..

Газда взяв...

„Краще б ти мені ножа в серце!” — запалив, курить. Комарів відігнав, а думки ніяк... Як дим в очі, так вони в мізок...

— Товаришу начальнику! — заговорив. — А як то ви самі, без охорони, під вечір?!

— А мені що?! Бандеровцов перебив, так чорт не страшний!..

Мовчать... І ліс мовчить, хіба що віз скрипить і коні копитами об землю.

Газда тримає в зубах зірку і тягне за собою стрічку диму...

...Це було в п'ятницю... Тоді на верхах зів'ялим листом лежав сум і скотився каменем в газдове серце, у серця всіх газдів. І маржинка перестала пастиць. А сонце, як тоді залізло в хмари, то донині там сидить... А газдова Марічка скапала за ніч, як свічечка...

Приїхали в село машинами... Між ними — він, начальник... Видряпалися під ґрунню, де Гільова клуня... Стали пхати довгі дроти... Кажуть, якийсь сексот навів... А як знайшли, стали копати... А потому кричать: „Бандьора, здавайся!” А звідтам відізналося сім голосів, як один голос: „Ми, українські повстанці, краще згинемо, ніж здамося!” Тоді цей голос повторили всі верхи, майданський

ліс, і ґруні по той бік Карпат!.. Тоді цей голос розгорівся вогнем і обняв за шию газдову Марічку, і всіх дівок в полонині і по ґрунях...

Це ж оцей наказав жбурляти ґранати і рвати міни!..

Тоді всі верхи, майданський ліс і ґруні по той бік Карпат повторяли:

„Ще не вмерла Україна”...

А ті стояли і сміялися: „Глядіть, як ваша самостійна співає!..”

Насміхалися, як вояки Пилатові над розп'ятим Ісусом...

...Газда обтер ножа з крові об святу землю. Клякнув на сиру землю, підніс руки до неба і промовив:

— Глядіть, зорі, і ти, ясен князю, і ви, ялиці, і ви, ґруні!.. Прийдіть мертві, і ти, Оленко Миколова, і ви, сім легінчиків, і ти, мій зяченьку, між ними, і Ти Пане-Боже, що Тебе гонять з нашої церковці, прийдіть і дивіться: отце я, газна Тимотей Гаврилів, вкоротив віку цьому Іродовому синові, цьому ворогові, тричі проклятому!..

І цілував тричі ножа і клав тричі хреста на груди...

А коли їхав на возі додому, майданський ліс вже не був домовиною: віз в серці смолоскип і радісну вістку тендітній Марічці...

А в устах держав золоту зірку і клав позад себе стрічку синього диму...

Гошівські дзвони б'ють

Коли Великий Віз золотими колесами вискотився на половину неба, а його дишель стирчав допіру десь за Стриєм, три невістки старої Мокрини, як три білі душі, стали на її оборі.

Мокрина чекала на них при дверях хижі.

— Христос воскрес!

— Воістину воскрес!

І Мокрина цілувалася з невістками. Вони клали свої малинові губи на її поранених руках.

— Спішімся, мамо! Вже гошівські дзвони кличуть на Воскресну Утреню! — каже наймолодша, Марія. Та, яка ще торік повісила свій розум на шибениці побіч свого Олекси. Це тоді, як його енкаведисти вішали на сам Великдень посередині села, а ціле село зігнали отарою під шибеницю... А Олекса, ідучи на смерть, казав ворогам:

— Воскрес Христос! Воскресне Україна!..

Його труп гойдався на вітрові на довгому путі і три дні нагадував ці слова тій отарі...

— Це, невістко, тобі в твоїх ушках, голубонько, дзвонять ті гошівські дзвони! Це їх гомін завис над ярами і кружляє орлом над верхами! Це наша земля ввіссала, як кров, їхні звуки і ти їх чуєш! І я їх чую... І чути мемо їх тоді, як смерть

візьме наші кості в оберемок і заборпає в рідній землі... Це кожна ялиця, всі бучки, дуби на своїх кучерявих чубах колишуть їхню кучеряву пісню... Це наші потоки, річки несуть на своїх срібних хребтах той срібний гомін. А його чують усі люди, і ті, що в полонині, і що по верхах, і ті, що по долах. І чутимуть їхні діти, і діти їх дітей, і праправнуки!.. Немає такої сили, голубонько, щоб заглушила гошівські дзвони, щоб задавила їхній гомін, що кличе на Воскресну Утреню!.. Це доки сонце сміється до нас Божим сміхом, доки верхи кучерявляться в хмарах, а наші хижі туляться до нашої землі на полонинах...

Говорила стара Мокрина. Невістки слухали, втирали сльози вишиваними запасками, клали паски, колачі і яйця, і писанки, і неначе порося в хустки. В'язали... Пішли...

Бродили горі потоком, попідкасувавши спідниці, щоб загубити слід за водою. Щоб ворог, який замкнув в арешті полонини, верхи і всі стежки, нюху не зачув, куди ідуть... А тепер яр зеленими чубами відгороджував їх від неба.

Коли сонце почало стягати темне рядно з карпатських верхів і само видряпалося на частокіл верхів, бабу Мокрину і її невісток зупинив між вивертами голос:

— Стій! Хто йде?..

— Це я, стара Мокрина і мої невістки.

— Кличка?

— Моя кличка і ваша кличка нині: Христос Воскрес!

— Воістину Воскрес! — відповіли кущі і ялиці.

...Як Мокрина з невістками вийшла на полони-

ну, впала на коліна, а за нею невістки. Це їм видалося, що вони в гошівському храмі: між ялицями на престолі стояла Гошівська Божа Мати, а перед престолом, в пахучому зіллі, клячали повстанці. Командир читав воскресні молитви, а повстанці пошепки повторяли за ним. Відправляли Воскресну Утреню...

Мокрина тоді з невістками розстелила хустки перед престолом, на них паски, колачі і яйця, і писанки, і печене порося. Марія поклала писанки для свого Олекси.

— Святить, командире, паски і яйця, бо нашого священика забрали на Сибір, а той новий, що є, носить під хрестом сталінське знам'я і над нашими пасками читатиме євангелію не Христову!...

Святить, командире, і писанку Марії для її Олекси, бо вона свій розум ще торік повісила на шибениці побіч нього...

А я буду ділитися з вами і вашими легінами свяченим яйцем, бо ваші мами в Сибірі нині моляться за ваші голови, або тут десь обіймають сиру землю, а не ваші кучері, бо мої три сини далеко від мене: один поклав свої кості десь під Києвом, як пішов рейдом з такими, як ви, а другого досягла московська куля за Карпатами, де ще люди говорять нашою бесідою, а третього, наймолодшого, повісили торік таки в рідному селі на майдані... А мій Олекса кричав ворогам, ще заки повісили: „Воскрес Христос! Воскресне Україна!” Ось це я здіймила ці слова з шибениці і принесла їх вам нині в полонину!..

Командир взяв смерекову галузку, вмочив в свячену воду і кропив паски, яйця і писанку Ма-

рії для Олекси. Кропив стару Мокрину і її невісток. А потому легінів, кропив їхню зброю, полонину, пахуче зілля і яйця...

Стара Мокрина христосувалася з командиром і його легінями та невістками. Ділилася з ними свяченим яйцем. Вони клали свої молоді губи на її порепаних руках...

Їли паску... Марія тримала писанку для Олекси. Пестила...

Тоді верхи заторохкотіли скорострілами, яри заверещали гранатами, а міномети загавкали моздірами.

Повстанці зайняли становище і відбивали ворога, що наступав...

— Мамо, дивіться, хлопці виводять Зельмана! Стріляють з ключів! Чуєте, мамо, гошівські дзвони б'ють. А он-де, мамо, дивіть, дивіть!!! Олекса набиває моздіра!..

Марія побігла полониною під верх, де бій конав в пахучому зіллі. Там скотилася в траву, як зірка по небосхилі... З її рук виковзнулася писанка і покотилася до стрільця, що догорав, як великод-на свічка...

Тоді стара Мокрина взяла з престолу образ Гошівської Божої Матінки і робила ним хрести, благословила легінів, кулі завертала...

А Гошів і всі довколишні села слухали Воскресну Утрєну, що розгорілась на полонині між верхами...

Оце наша мати...

— Ти сука! Мать твою... Бандіти где? — гострий багнет проколов сорочку на грудях і вкусив зимним зубом шкіру.

— Гаварі сволоч! Гаварі...і!і! — клацала скажена паща... З-поміж зубів текла слина і миляними баньками летіла в обличчя Катерини... Вона стояла, як степова кам'яна баба. Мовчала... Її серце висіло на волосочку і клювало грудну клітку.

— Ну, тітусю, які ж бо ви! Кажіть, як вас питають по-людськи! — відіззався вже лагідніше і по-українськи другий.

— Покажіть, де у вас криївка з районним провідником! ...Ми ж знаємо все!... —

— Скарей, скарей, бабушка! Гаварі, где самостоятельная дирка*).

Гаварі...і!і!

— Та яка в нас криївка, та які провідники, і хто таке вигадав, звідкіля така напасть?! — З печі сходили лагідні старечі слова.

— Малчі старик! — загарчав той...

— Та як же ж мені мовчати, коли ви її мучите?!

— Ти еще своє?! От сволоч! — Прискочив до печі і стягнув старого за ноги на долівку. Голова

вдарила з ляскотом об засохлу глину. Наче гладущик впав і розбився.

— Лишіть мені тата! — крикнула стома голосами Катерина. — Вони вже старі! Тут я газдиня! — Заслонила собою старого.

— Ти газдиня?! — засичав змієм.

Тоді вже приклади, наче молоти в кузні по ковадлі, били Катерину і її тата. Вона лягла на нього, схрестила свої руки на голові і ковтала кров, випльовувала зуби...

— Гаварі сволоч, где бандітское гнездо?! — Жиллаві лапи кліщами вбивалися в її волосся і виволочили скривавлену на двір. Затягнули під клуно. Тут енкаведисти розкопували підвалини. Той, що волік, жбурнув її на купу свіжої землі, наче зім'яту червону плахту. А ті приходили, плювали, як на стерво, копали, обкладали прокльонами. Катерина мовчала, мов вогка земля. Зуби вбилися в губи, немов би хто зчипив їх дротом. Лежала на свіжій землі, наче на пуховій подушці, а земля ссала її кров, цілувала рани зимними устами. Сонце було якесь, як не щодня, велике, ніби напучнявіле з того горя, що діялося в Катерини на оборі.

— Коби не знайшли! О, Мати Божа! Хай мене вб'ють, закатують! Коби їх не знайшли! — Крізь щілинки поміж віями глядів жах, дивилася розпука, видряпувався біль.

Її вже не займали...

Копали землю. Рили, наче кроти. Пхали довгі, довжезні дроти. Гостротесані. Наче величезні шпильки. А кожний раз, як пхали, Катеринене

тіло корчив біль, тряс холод, кусали гарячі мурашки...

Кожний раз ті гострі піки проколювали її серце, сверлили нутро, прибивали її цвяхами до землі...

Катерина чула стогін, страшний стогін. Це земля стогнала. Стогнав Катеринин біль.

— А може?!... Ні! Ще не дійшли до того місця. Ось-ось, ще кілька кроків!

Віддих вдавився їй в горло. Слина пекла окропом. Гаряча роса поклаталась діядемом на побитому чолі... А очі наче випливли і розілялися по подвір'ю. Кидалися під лопатки, клалися під вістря джаганів.

Ні, це не були очі, це Катеринена душа гляділа ними... Стежила за кожним рухом енкаведистів... Впала на ворота і плакала, доходила.

— Васильку, утікай! — схопився болючий крик і залопотів, мов півень крилами на плоті...

— Яка ж вона дурна! Ніби його не здогнали б?!... Чому він саме тепер пригнав корову? Ще ж вчасно! Ох Боже, Боже! За що така страшна кара?!

А ті покинули копати, обступили і реготалися...

А Василько ... то на них, то на купу живого м'яса, що лежало в лахміттях на розритій землі. І тільки крикнув: „Ма..а..мо!”

— Це я, сину, я... твоя мати! — Катерина встала, мов воскресла з гробу. Ступила крок. А той, що бив її в хаті, ударив знову чоботом в черево і повалив назад на землю...

Схопив Василька руками і заревів з утіхи.

— Тепер, сука, гаварі, матушка, где самостоятельная дирка!

— Не знаю, товаришу начальнику, в нас немає!

— Нічево, старуха, сейчас узнаеш! Пасматрі!
Тамті інші пореготалися, покепкували і далі риють, а цей...

— Ні..і!.. Не займайте його! Бийте мене, мордуйте, стягайте з мене шкіру! Його лишіть!

— Нічево, старуха, сейчас узнаеш! Укажеш где бандеровская куча! Скажеш правду! — Спочив на неї з копитами, придавив до землі, щоб вже не піднялася...

— Тепер гава..а..рі..і! — Підняв приклад і тримає над Васильком.

— Молися, Васильку, молися! — І зболілий голос проводить: „Отченаш”... І Василько повторює: „Отченаш”

— Гаварі, мать твою... где бандіти?! — скажеш, біситься...

— І же еси... — —

— І же еси... — —

— І же еси... — Катерина чує ще чийсь шепіт.

— Що це? — Земля молиться з нею... — Оглядається.

Ось два кроки перед нею, там, де криївка, вже риють, розкидають з поспіхом. Регочуться...

— Ні, ні..і! Зачекайте!... Я...

— Ну да, старуха, я казав, что укажеш... Гаварі! — заговорив цей звірюка вже навіть ласкавіше.

— От і мальчик в тебе нічаво!

— Ні! Ні..і! Як же ж це?! Там риють! Там же ж їх шестеро!... Їх шестеро за їх двое... Три рази по-два життя за їх два!.. Три рази по-два?!.. Там же папери, машини!... Там же ж тайни цілого ра-

йону!... Це десять разів стільки!... А там риють-копають... Наче кроти, наче кроти.

— Ти дурна! Скажи! Рятуй себе! Рятуй Василька! Його мучитимуть, мордувати... А їх всеодно зараз розкопають... Скажи!... Василько хоче жити... жити... жити! — Лукавий поклався біля лівого вуха, шепче... кусає... намовляє...

— Рятуй Васи...и...илька!

Але правим вухом, що ціле в землі, Катерина чує слова молитви: „Да святиться ім'я твоє! Яко на небесах і на землі!” — земля молиться, земля просить, земля благає Всевишнього.

— Це їх молитва!...

— Ні..і! Ні, товаришу начальнику, в нас їх немає! Рийте, копайте ціле подвір'я, цілий город, поле... Ви в мене їх не знайдете! — промовила, наче могила...

А там ось пхають дроти... Катерина чує вже страшний крик... Це прокололи його — командира. Пізнає голос егомостевого Тараса. Кричить, наче її Василько...

— Це він, її Василько, не Тарас! Її малий синок в'ється на землі з болю... Приклади ціпами б'ють, б'ють... Ось ліва ручка перебита, обвинулася наче лента довкруги одного... З уст пурхнув червоний птах...

...А земля молиться, шепоче Катерині до вуха: „Но ізбави нас од лукавого!”

✱

Як Василько лежав вже без пам'яті і як Катерина свідомість втопилася в крові, енкаведисти відійшли, переставши копати... Погрожували сек-

сотові, що „подкачал”... І кляли Катерину, що тверда, як букове дерево...

А тоді з криївки вийшли ті шестеро, немов з могили душі повиходили. Похилились міртовим вінком над Катериною і її сином.

А священиків Тарас сказав: „Оце наша мати!”
*) Самостійними дірками большевики називають криївки українських повстанців.

Покритка

— Чого мені тягнеш так грудь, ти косоокий чорте?!

Анничка замахнулася, як на ворога, і рука її зависла каменем в повітрі.

А воно, мале, справді било її голівкою в грудь і кусало сосок, ще й бацювало ніжками, точеними, як в янгола.

— На! Сси! І випий всю кров із жил! Абись скоро ріс і дужий став! Мо різатимеш хлопів і гвалтуватимеш дівок, як твій батько?!. Ти... и... и... Чого вилуплюєш свої сліпаки, як жаба на дощ?!. Ти, енкаведівський випортку!..

А воно сміялося до неї і вбивало свої чорні гвіздки в її чоло і купало рученята в хвилях її волосся.

Анничка сміялася собі:

— Бо що ж воно винувате?!

А потому обтерла рукою йому вустонька, сховала обгорілу в огні грудь, зложила руки, мов коліску, і понесла сина плаєм.

А сонце клало їй під ноги золоті рушники, стелило стежку до неба.

Вона говорила до нього:

— Ти уступися мені з дороги. Нехай іду зем-

лею. Мені стежка до неба заперта... А для нього теж немає місця між святими. Бо його батько диявол косоокий. А я покритка! Покритка?!

Тоді сміялася довго, начебто сам плач сміявся:

— Це як торік робили облаву... Обступили село, мов скажені вовки ягничку. А потім кожну клуню і хлівець і всі хижі. Собаки вили і гавкали, мов на дикого звіря. Баби голосили, якби на сто похоронах. Діти плакали. А їхні голосіння і плачі здіймалися д'горі воронням і чорними крильми били об небо. Воно не відзивалося. Двері їхньої хижі впали зі стогоном на підлогу, а з ними п'яний крик і сороміцька лайка.

Шибки з жаху затряслися і забренькотіли з болю. Розсипалися замерзлими сьозами.

Хижа танцювала, закрутилася, як тонучий корабель.

— Не боїтеся кари Божої, ви, гаспиди нехрищені!..

Батькові слова вдарили орлиними кльовами в їхні звірячі тварі. І вмовкли, як грім, що розколов ялицю. Розбризкалися кров'ю по білих стінах, коли приклад розчавив черепа.

Тоді ті переступили батькове тіло, що кидалося в судорогах. Це воно, мертве, заступало ще їм дорогу.

Піднесли матір на багнетах і скошеним снопом поклали біля батька.

І материна душа обійняла батькову.

А вона тоді зависла білим рядном в куті між стінами, аж той, косоокий диявол, мабуть, найстарший між ними, схопив її і зім'яв у своїх обіймах. Зразу збив і вибив кулаком зуба, аби не ку-

сала, а потім обкладав смердючими цілунками. Вона робили криваві борозни на його обличчі, вивиривала жмутами вовну з лоба і біла під черево колінами. Та чиїсь чоботи притиснули цвяхами її долоні до долівки.

А ті інші реготалися, мов дідьки в пеклі, і ждали своєї черги...

Так зачався її син.

Тоді вже вогонь схопив їхню хату між свої червоні язики, і вона тріщала в його зубах, як лушпинка. Енкаведисти злякалися і втікли, а її залишили, аби живцем згоріла.

Це було тоді, як під їх клунею розрили криївку і в ній вбили раненого повстанця, що лікувався.

Більше вона не пам'ятає. Потім розповідали люди, що з лісу наперли повстанці, а ті повсідали на машини і втекли до райцентру. Її витягли з вогню люди напівобгорілу...

*

Анничка йшла плаєм, а спогад клався жахливими картинками по царинках. Змучена, сперлася на воринне... Відсапнулась. Її син спав. Вона обвинула його серцем, аби холодний вітер не обстудив. Пішла далі. Метелики блимали вишневим цвітом перед очима. Бджоли несли мід. Здоровка сіль з нею. Обабіч вориння було весілля. Квіти обіймалися в танці. Пилю сонячне проміння і цілувалися. Польові коники грали надтріснутим смичком. Над головами бренила після, падала до землі і підносилася до сонця. Анничка черпала її долонею і купала сина. А небо лягло на кучері *) і гляділо на них.

*) Безлісна гора.

— Слава Йесу!

— На віки слава!

Поморщене чоло зависло над Анниччиним сином:

— Спить?

— Спить, бабо...

— А ти б його за ноженята та й голівкою об ялицю!..

— А мо гріх, бабо?..

— А мо й гріх?!.

Стара розгорнула хустину в Аннички на руках і здивовано:

— Як людське!

Перехристилася. А по хвилині знову:

— А мо гріх?!. Ти куди, Анничко?..

Анничка встромила очі в синю баню неба... Баба похитала головою, похитала і понесла старі кості в долину.

Анничка йшла без душі, ніби не вона, а тінь ішла. І вже не бачила неба на кичері. А в дебрі сміявся потік. Манив... кликав... шептав:

— Ходи!

— Тебе люди лякаються, сину!.. Христяться, як перед щезником!..

А потік шептав:

— Ходи з ним! Тут спокій. Тут немає людей...

— Лю... юде... ей!.. — повторяв відгомін, спершись на чорну стіну лісу.

Анничка нагнулася над деброю... Дивилася в потік. Він звисав срібною ламаною лентою між ялицями і чесав кучері об камені. А там прямо на дні лежало в зеленій рамі велике дзеркало.

— Ось небо! Воно скотилося з кичері і втопилося в потоці...

— Ось тільки встромити голову попід вориння і вступаеш в небо...

Анничка вже поклала одну ногу поза смерекову лату, як з уст її сина схопився плач і жайворонком завис над доброю.

— Цить, сину, цить! Ідемо до Бозі... Цить!..

А він плакав, може захотів ссати, а може Анничка придавила його до вориння.

— Чого хочеш, синку, чого?.. Не хочеш до Бозі? до Бо... Ох! Ісусе Христе! Та ж він не хрищений!.. Не було й кому охристити!..

Анничка побігла плаєм туди, де дєбра легким схилом лягала під верх. Збігала долі потоком, наче човник плигнули до того місця, де він розлився срібним дзеркалом на дні дєбри.

Поклала сина на подушці моху... Розвинула. Зачерпнула долонею живого срібла з потоку:

— Хрищається раб Божий... раб Божий... Ох! Синочку! Яке ж тобі ймення дати?! Чекай!

Потерла рукою чоло, наче б хотіла з нього витерти пам'ять:

— Чекай, синочку, чекай!.. Ах!.. Як звався цей стрільчик, що його тоді в той день вбили в нас під клунею?.. Чекай синочку. Я тобі дам його ймення! Я тебе вирощу, я тебе виплекаю. Станеш дужий, кріпкий... Так сину, так!.. Будеш такий, як стрільчик Іван!.. Будеш бити москаля! Пімстиш свою матір...

А воно, мале, наче зрозуміло її слова. Гляділо завзято і вже не плакало.

— Хрищається раб Божий Іван во ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Амін!..

Анничка клала срібного хреста на сина, і тоді знову жайворонок піднявся високо, високо до сонця. І небеса відкрилися і прийняли плач її дитини...

Вона гляділа в дзеркало потоку і бачила небо і себе, і сина, і здавалося їй, що над ним стояв повстанець Іван...

— Це хресний батько, сину!..

Я до останку дужий

Тополі стояли рядом над річкою. Від них падали тіні і лежали прозорими кладками на воді. Гойдалися і бреніли.

... А на чубах тополь ніби рої метеликів тріпотіли зелено-білявими крильцями. А кожний наче вдаряв тими крильцями по тонесеньких струнах, що невидимо розіп'яті були між тополями... І пісня тополь лягала на річці в срібні човенця хвиль і гойдалася до сонця. Срібні човники черкали весельцями об воду і собі дзвеніли.

По той бік з невеличкого горба вливалися до річки співучими потоками хвилясті бинди пшениці, льонів, конопель, гречок і маків... Золотосині, білі, зелені й червоні. Мов би веселка сперлася дугою об річку. І здавалося, між зеленими берегами журчить не вода, а пісня тополь, музика хвиль, симфонія піль.

... Над річкою, там, де стояли кущі і зеленими рукавами спиняли пшеницю, щоб не вся перелялася до неї, сіли два помучені повстанці. Пірнули в плесі барвистих хвиль. Один з них говорив: — Кругом співи і музика... І чуєш, як у вишині хмари хлюпочуть, пливучи ріками, ріками між небом і землею... І все пісня і музика!...

Здається, немає матерії — є пісня. Ти бачиш, як одна перетворюється в другу. Ось із золота піль відривається сіра грудка землі, жива дробинка матерії, мчить до неба... Стає чимраз менша. менша. Здається, що розсипається на атоми, а ті собі розсипаються в чарівні звуки і вони вже спадають піснею на землю. І вже нічого не видно, тільки співи, чудові, чарівні тони між небом і землею... І ти бачиш, як з пісні знову творяться атоми, лучаться спочатку в цяточку, а потім в живу дробинку, в сіру грудочку. І вона знову падає до землі і знову підноситься і знову... і ще раз...

...Ось тобі друге перетворення в мозолистій долоні зорі... золоті, співучі. Їх розсіває сівач по рілі. Їх запилює та ж сама пісня. А земля хапає їх чорними, спраглими губами скиб і їсть. Чуєш, як смакує... І перед твоїми очима — зразу зелені хвилі безмежного океану. Вони переливаються. А на них, наче кораблі, арфи, арфи...

А там, на зелених високих стеблинках, вже сідають метелики. Лопочуть червоно-чорними крильцями, коливаються на стеблинках. Потім складають маленькі, чорні яечка в головешках маку і гинуть. Їхні кволі крильця лягають прапорцями між стеблинками...

А білі бджоли сідають роями на гречках. Бренять радісну пісню збору меду...

А над тобою голубі дужі груди неба, а на них теліпається золотий медалик вічно усміхненого Дажбога...

Тебе, мов порошок, поривають хвилі золотого моря пшениць, житів і ячменів. І несуть... Ні,

— це небо сперлося смаглявими від сонця долонями об землю. Горне золотими пальцями кучеряві села. А вітер залюбки розчісує їхнє золоте волосся...

Ти мікроскопічна сіра комашка. Розправляеш крильця і стрибаєш... Ось сідаєш на синю жилу льону, що пульсує вічним ритмом на хребті смаглявої долоні. Тебе колише її ритм... Там більше тих голубих хвилястих вужиків. Біжать, біжать... Ніби небо запускає свої набряклі жили в землю... Ти вбиваєш свій гострий тоненький сосок в один найбільш набряклий і п'єш кров з льонової жили. Смакуєш... Дрож переливається хвилями по золотій долоні...

А може це з надрів землі виприскують золоті джерела, може лопнула велика жила золота і витікає широкою тріщиною з нутра?!... Ось б'ють хвилі. Виполіскують з дна золотий пісок і підносять його з піною нагору. Чути як вдаряють його зеренця одне об одне...

Ні, — це таки небо сперлося золотими долонями об землю!... Ось мерехтять сині зірки волошок. І ще вдаряють об голубі криси дзвіночків їхні тендітні серця... Ти виразно чуєш ті чарівні тони!...

... Світ — пісня і ти — пісня! Ти чуєш, як і твоє серце дзвонить. Ти спостерігаєш, як твої б'ючки лущаються, бреньять, бреньять струнами, що розходяться від серця. Ти чуєш, як в них твориться музика, та сама, що на крильцях метеликів, що гойдається на хвилях рік, що між небом і землею... Життя — це пісня, а пісня — це життя.

А той другий, скинувши черевики:

— Це тобі пісня в голові, а мені черевик їсть ногу. — Встромив ноги до води і мочив. Мали різні вдачі, а все ж таки надто до себе подібні. Той сів побіч і теж мочив. Холодна вода сполікувала їм з ніг пил, ссала гаряч, а вливала свіжість і силу. В траві лежали їхні автомати і маленькими темними очима дивились на другий берег річки. Сторожили... — Я тобі вдячний, Кириле, що ти відірвав мене на часок від тої жахливої дійсності і відхилив краєчок неба! — докинув цей другий, мов би бажаючи виправити свою жартівливу заввагу.

— Бо ж ти, Богдане, до всього підходиш занадто трагічно, тут „жахлива дійсність”, а там — „пекло”. А далі, можливо, почнеш: „безвихідна ситуація, ми пропащі!”. Бачиш, — скавулінням лишень роздратуєш душу і вона вовком дивитиметься на тебе і на мене. Дивися повними очима тій жахливій дійсності в вічі!... Бий, шмагай, край її батогоми!... І смійся, співай! Хай вона скавулить!...

Тобі скільки лишилось життя?... День, годину, десять, п'ять хвилин! Черпай його долонями, пий!... Пий, не для переситу, але, щоб бути до останку дужим!...

А втім, Богдане, ця боротьба, учасниками якої ми є, це жахлива боротьба правди проти того всього злого, що віками, тисячоліттями наростало в людини, передавалася з роду в рід. Воно росло, множилося тисячократно, мільйонкратно. А ти — частинка того доброго, що розвивалося, цвіло на нашій землі сотнями літ, тисячами років. Це ж тисячоліття стали на нашій землі проти себе! Це Гос-

подь Бог вибрав нашу країну, бо тільки вона спроможна витримати ці змагання правди і зла. Це він, що поклав наш край для брам Азії і дикої півночі, велів змагатися нам зі злом. Це він, Всемогучий, назначив тебе, Богдане, мене і нас всіх синів і доньок цього неба на землі стати воїнами правди! Це він випробовував нас тисячу літ. Він слав нам орди печенігів, половців! . . .

І хмари стріл закривали сонце. І була темна ніч на землі цілі доби. Земля стогнала, стогнала під копитами тарпанів. Дич гналася табунами. Скрипіли мажі, ричала худоба, ридали бранці. — Не було чути гуркоту грому . . . Тільки блискавки ламалися на крицевих шоломах . . . А в живі груди княжих дружинників вбивався ліс гострих списів . . . А Див гойдався на верхівіттях дерев і верещав досхочу грізному степові . . . Кликав своїх лукавих дітей до наступу . . . А галич хмарою сідала на побоевищах і пила, пила очі мертвих і тих, що конали, кочовиків і княжих воїв.

. . . І знову сурми кричали орлами. Кликали до бою. Схрещувалися гострі мечі. І знову живі груди втягали в себе ліс гострих списів . . . А сонце стікало кров'ю, проколоне стрілами. Останками сил ховалось за скривавленими щитами хмар. Конало на обрії . . .

Як тужно плакала тоді Ярославна! . . .

Межі нашого краю були відгороджені від дикого степу, що дихав злом, муром білих кістяків! . . .

А Господь Бог слав далі: прийшли дикі орди суздальців, а там джінгісханові полчища батиїв. . .

Дика північ холодним морозним буревієм злетіла на нашу землю. І оце вперше каїнова рука

„старшого брата” вбила ніж в серце України, в золотoverхий Київ...

Вогонь, вогонь, і руїна!... Збезчещені божі храми і свята Софія!... Обідрані з дорогоцінностей і ікон... Ох!...

Слухай, прислухайся: скавуть з утіхи Суздаль. Заводить, регочеться, як північний крижаний вітер. Сороміцька лайка, богохульні прокльони кружляють до сьогодні шуліками в вишині... А руки в суздальця по лікті в крові порізаних священників, старців і дітей. А матері і доньки згвалтовані гинули в кривавих обіймах. А трупи людей, побитих в борні, прив'язували коням до хвостів і волочили серед п'яного реготу полями. Бранцям виривали серця з живих грудей, стягали шкіру. Виколювали очі, обрізували носи і вуха... Четвертували... Варили в смолі...

Так, як і тепер!... Такий був початок!... Так було пізніше ввесь час, так є щодень!...

Тоді повернулися скажені тічні Боголюбського на крижану північ. Везли на скриплячих мажах награване добро і мудрі книги, везли над Оку і Москву пограбовану культуру України в свої закурені нори і гнілі землянки. І скрізь, де їхали, лишали криваві сліди. А їхній шлях освічувала заграва, що стояла полярною зорею над руїнами Києва...

І двічі так... І двічі гоїлися рани золотoverшого... І він, хоч смертельно ранений, але в пишній величі зустрів потоп орд Батия, що вливалися крізь велику браму Азії. На зміну суздальцям!..

Великий дикун зупинився, очарований красою матері городів руських. І любить, і чудується.

Не налюбиться... І шле послів, і каже київлянам:
„Здайтеся!”

— Ні! — відповіли гордо.

Зачався бій, завзятий бій, на смерть — не на
життя!...

Днями і ночами б'ють тарани в мури. А вони
стогнуть, дрижать... Вали корчаться, в'ються з
болю... А великі довбні махін Батия б'ють без-
упину... Наче молоти в кузні... Днями і ночами ки-
дають праці каміння... Наче град... Наче град... Си-
пляться камінні кулі на бані церков, на крівлі да-
хів, на кучеряві сади, на голови оборонців. Немов
би з великого міха хто бараболю висипав... І по
наметах, і по верблюдах, і по диких монголах, —
наче град. Гудуть, натягаючись, мотузяні грубі
струни пращ... Над городом курява, наче хмари
з цілого світу зібралися. Шаліє буря, січе дощ,
рясний, зливний, безперобійний. Днями і ночами
січе гострими татарськими стрілами, а громи спи-
сами, а блискавки мечами, кривими шаблюками,
кинджалами... Київляни собі стрілами, собі спи-
сами і двосічними мечами!... Стріли в вишині
схрещуються, вдаряються і дзвінко падають. А тя-
тиви луків бреньять, мов цимбали на тисячі струн.
Під мурами одні великі цимбали, а в місті другі,
куди менші. Тамті співають дику пісню степів
Азії, а міські грають геройський марш русичів...
А верблюди ричать, коні іржуть, вози скриплять.
Не чути в городі від цього реву іржання і скрипу
наказів команди, не розбереш голосу воїна, що,
нахилившись, кричить прямо до вуха, навіть сто-
гону важко ранених, навіть мати не чує плачу
голодної і переляканої дитини... А мур, якщо б

не впав від безупинних ударів важких таранів, то впав би від цього крику і галасу...

Нарешті таки впав... Крізь пролом ввіявся гучною рікою потоп монголів. Київляни кладуть гать з своїх трупів і, вмираючи, ще рубають мечами ворога. Кладуть одну, а там другу, третю, десятую і соту. Побіч чоловіків стоять жінки... І діти допомагають, подають стріли, збирають каміння... І діти гинуть!... Як на луці квіти під косою, як сині волошки під серпом, коли косовиця, коли жнива...

Тільки шляхом, вистеленим трупами оборонців — чоловіків, стариків, жінок і дітей — та багряними килимами їхньої крові, вдерлася дика орда під останню твердиню Києва, Десятинну церкву... Це десятую частину свого добра давав володар України на утримання цього храму, десятую частину давав на хвалу Бога, а Господь Бог став тоді по боці монгола Батия! Завалив хори і дах Десятинної церкви, звідкіля київляни стріляли на татар. Під святими мурами поховав останніх оборонців... Це він пробував, чи нарід, доведений до одчаю, не піднесе кулака до неба.

... І так, як з Київом було, з Володимиром, Галичем і Львовом! — Трищало серце Азії і, ніби величезний вулкан, кидало гарячою лявою. Вона широкими ріками котилася нашою країною довгими предовгими роками...

Замала ще була проба!... Всевишній віддав нас на наругу, на довгі століття, підступним ляхам, що пили коновками венгерське вино і кров народню. Ляхи забили нарід в диби, загнали в панцину: мужиками орали, жінками волочили, а дів-

чат-красунь забирали силою на покої на свої панські оргії... Ляхи храми божі віддали жидам в оренду.

І це ще було мало!... Бог кинув нас в лабеті Москви, в нелюдські обійми Петра Великого, на іграшку повії Катерини. Ох, як важко стогнала вся Україна в московській неволі, ярмі, будуючи з кісток своїх найкращих синів палаци і городи царям!... А нарід не підносив кулака до неба. Благав Всевишнього, цілував його скривавлені ноги, просив прощення... Героїчний і непокірний давав відсіч татарам, давав відсіч ляхам і царям московським... І схрещувалися мечі, як блискавки на небосхилі. А сине небо вдихало сиві дими пожеж і багряніло, як свіжа кров на степах України. В його великому дзеркалі відбивалося все горе нашої батьківщини. Воно, те горе, стояло в ньому, мов один жахливий образ і висіло над степами, лісами, і селами, і городами цілими віками... Ішов бій, завзятий бій, безпереривний!... Цілими сторіччями, цілими віками!...

Тоді Господь жбурнув нас під ноги Кривавого Йосифа. А там прислав, на зміну йому, на перепочинок на землю нашу жорстокого Адольфа-Джінгісхана Заходу... І знову дикі суздальсько-московські орди вдерлися на Україну. І знову наруга, кпини, жахливі муки, гвалтування жінок, грабунки, руйнування божих храмів, каторги, мордування невинних. І знову... І, мабуть, пекло не жорстокіше! І хіба тисячу літ попередньої проби не страшніші, як часи Йосифа, Кривавого!

Колись жиди Господнього Сина завели на Голготу і прибили на хрест, тепер кривавий володар

Крємля веде наш нарід туди і розпинає кожного дня на хресті! — Це остання проба для нас від Всевишнього!...

Гартував нас Господь, немов крицю в гарячому горнилі історії і кував, кував, аж викував меч, двосічний меч, крицевий... освячений кров'ю Святослава, Романа, лицарів Запоріжжя, гетьмана Виговського... Кров'ю святою, кров'ю героїв Крут і Базару... кров'ю, що сполокала бруки Парижу й Роттердаму, що червоними росинками цвіте на травинках рідної Білогорці... І поставив того меча проти зла. Це велика ласка його для нас! І наша подяка йому: ми його воїни!

— Я слухаю тебе, Кириле, і віддыхаю співом жайворонка і черпаю переливи піль і колищу пісню тополь і п'ю журчання річки... Я знаю: наша боротьба, Кириле, це одна могутня пісня!

Тоді мовчали. На ногах тримали сонце і купали його в річці. Воно занурювалося в глибінь і тільки тоді, як з водою попливло розбурхане плесо, воно ясне, погідне сміялося до них. Дно річки було глибоке, безмежно глибоке, вистелювала його синя шовкова плахта неба...

Тоді Кирило, Богдан і сонце, і річка, і поля, і сирій жайворонок були між двома небами, висіли в просторі...

В той час, сполікуючи золоту піну пшениць, накриваючи темним намулом блакить льонів, котився до річки прибій брудних хвиль. Він вдарив десь з-за горба і перелився через нього. Плив схилом...

— Кириле, чи ти бачив таке, щоб жайворонок став сорокою?!... Ось, глянь! Це той, що висів

цяточкою над нами, тепер сидить на тополі сорокою, махає хвостом і кричить... Це, Кириле, тобі третє твоє перетворення!..

І усмішка поклала на часок обом на обличчя весело бадьорі маски... Стали з поспіхом взува-ти черевики. І, мов вужі, втягнули свої тіла між колосся пшениці.

Праворуч прибій вже ввілявся з шумом до річки. Вона ось-ось виступить з берегів і покладе свою кудлату возну на поля. З лівого боку прибій саме досягав великим півколом берега. А прямо кипіла велика сіра хвиля, заледве кілька кроків від того місця, де лежали Кирило і Богдан. Коли вже знялася пощербленим хребтом вгору і, здавалося, ось-ось змете їх, ніби великий чорний птах своїм крилом, з пшениці піднялися їй назустріч, наче жайворонки, дві гранати. Крикнули перепелами... І хвиля розкочилася та з стогоном лягла в пшениці... Ще дві гранати злетіли шуліками на право і ліво до річки. Там знялися з лоскотом кришталеві стовпи, розмальовані на червоно і лягли впоперек річки. Ніби ріка піднесла дві великі закривавлені руки і опустила їх з болю... Тоді вже рої шершенів вилітали з автоматів Кирила і Богдана. Летіли хмаринками, побренькуючи, поміж золоте колосся і в ворожих серцях робили гніздечка...

— Тепер, Кириле, пора! — Поповзли горі пшеницею, мов вужі... За ними клетотіло, варилося немов би річка виступала волохатим змієм з берегів... Тоді з лівого боку грудей Богдана вискочила червона гадючка і впилася в землю. Він волікся останками сил. Гадючка, вбившись зубами в

землю, натягалася і ставала чимраз грубша, мов би не пускала його вперед, наче тягнула назад до землі.

— Я, Кириле, дивлюся повними очима тій жахливій дійсності в вічі! Я б'ю, шмагаю, краю її батогами! . . . І сміюся, співаю! Чуеш?! Співаю! . . . Це прекрасна пісня! . . . А дійсність скавулить . . . Чуеш?! . . . Я, Кириле, п'ю життя повними пригорщами! . . . Я до останку дужий! . . .

Тоді Кирило поклав друга собі на плече і поніс безмежним океаном співучих піль . . . А перед ним стояли голубі дужі груди неба, а на них теліпався золотий медалик вічно усміхненого Дажбога . . .

